

ERRESUMA BATUA: Migrazio
politika gogortu du Starmerek,
eskuin muturra baretzeko > 4

ASTEARI ZEHARKA BEGIRA

Indartsuenaren Legearen
liluraren kontra **RAMON SOLA > 11**

2025eko urriaren 25a | XIX. urtea • 950. zenbakia
0,50 euro

GAUR8

mila leiho zabalik
www.gaur8.info

GAZTEAK, EUSKAL GATAZKA ETA MEMORIA

SAMARA VELTEK 42 GAZTE
ELKARRIZKETATU DITU DOKTORE-TESIAN,
EUSKAL GATAZKAREN INGURUKO POSIZIO ETA
PERTZEPZIOAK AZTERTZEKO. «HARTZAILE
PASIBOAK» BAINO GEHIAGO IZANIK, GAZTEAK
ENTZUTEN SAIATU DA. > 22 Iñigo URIZ | FOKU

Arduraduna: Amagoia Mujika Telleria. Erredakzioa: Asier Aiestaran Iruretagoiena, Mikel Urdangarin Irastorza.
Argitaratzailea: Astero. Lege Gordailua: SS-77/07. Helbidea: Portuetxe 23-2a. 20018 Donostia. P.K.: 1099. Tel.: 943 31 69 99 / Faxe: 943 31 69 98. e-posta: info@gaur8.info. Publizitatea: Euskal Prensa. Tel.: 94 424 72 06.

Laboristak ere migrazioarekin
mokoka, eskuin muturra
geldiarazteko ahaleaginean 04

Ikusmira: Gazako haurrak 07

Tsangpo ibaia, munduko presa
handienaren mehatxupean 08

Walking Football, adina ez da
oztopo nazioartean lehiatzeko 12

Aspaldiko Izurtza erakusten du
Gerediagara iritsi den Arregi
Campo funts oparoak 16

Samara Velte Moran: «Memoriari
lotutako narratibak belaunaldiz
belaunaldi aldatzen doaz» 22

Gastronomiaren Antropologia:
Itsasoa maitatu eta babestuz 28

Juantxo Egañaren behatxulotik 31

SINADURAK:

- 03 Oier Imaz Alias: System Two
10 Ula Iruretagoiena Busturia:
Hiriko zuhaitzak
11 Ramon Sola: Indartsuenaren
Legearen liluraren kontra
20 Eñaut Zeberio Berakoetxea:
Erresilientzia: igeri egiteko ala
itotzeko tresna?
21 Iker Barandiaran:
Trumpantojo
26 Maider Iantzi Goienetxe:
Emozioak osasungintzan
26 Xabier Mikel Errekondo:
Pozoia
27 Amaia Ballesteros
30 Naiara Aginako Bengoa:
Adimen Artifizialaren erabakiak
ulertzen

{ datorrena } Oier IMAZ ALIAS

System Two

J oan den urriaren 14an aurkeztu zuten Donostian System Two, IBMren ordenagailu kuantikoa. Japonia eta Estatu Batuetakoekin batera, tankerako hirugarren instalazioa da munduan, eta, momentu honetan, mota honetako ordenagailu ahaltsuena Europan. Ekarpen esanguratsuak egiteko gaitasuna omen du, hainbat eremutan: material berrien diseinua, simulazio biomedikoak edo adimen artifizialaren algoritmoen hobekuntza. Azken honi erreparatuz, adituek diote konputazio kuantikoak inteligentzia artifizialaren garapena eraldatu eta super-adimen artifizialerako bidea zabaldu dezakeela. Ordenagailu klasikoen sistema bitarra erabiltzen duten bitartean (0 edo 1), ordenagailu kuantikoen qubitak erabiltzen omen dituzte. Qubit bat 0 eta 1 egoeretan aldi berean egon daiteke, “superposizio kuantiko” izeneko fenomenoari esker. Honek arazo konplexuak azkarrago eta eraginkorrago ebazteko aukera ematen dio, ikasketa automatikoaren eta inteligentzia artifizialaren garapena bizkortuz.

Aste honetan bertan eman da ezagutzera “Statement on Superintelligence” manifestua. Sinatzaileen artean aurkitu ahal ditugu Steve Wozniak, Appleko sortzaileetako bat; Mary Robinson, Irlandako presidente eta Nazio Batuen Giza Eskubideen mandataria ohia; Sam Altman, OpenAIko zuzendaria; edo Steve Bannon, agitatzaile ultraeskuindarra. Testuingurua ezartzeko, super-adimenaren garapenak ekar ditzakeen onurak azpimarratzen dituzte, osasungintzan edo ongizatean. Baina adierazten dute arriskuen irismena zabala dela; pertsonen alborapena ekonomian, galera kritikoak askatasunean, duintasunean, eta arriskuak segurtasun nazionalarentzat; “*even potential human extinction*.” Eskakizunak argiak dira. Super-adimenaren garapena debekatu, datozen baldintzak bete ahal direla bermatu bitartean: 1. Modu seguru eta kontrolagarrian egin daitekeela dioen kontsentsu zientifiko zabala; eta 2. Botere publikoaren engaiamendu sendoa.

Uste dut pozteko berria dela IBMren System Two ordenagailu kuantikoa instalatzeko Donostia hautatu iza-

na. Bi arrazoiengatik. Lehenik, balioan ematen baitu euskal ekosistema zientifiko-teknologiko eta industriala. Ana Paula Assis-ek, IBMko Europa, Ekialde Hurbila eta Afrikarako zuzendari nagusiak, nabarmentzen zuen euskal “mikrokosmosa” eredu dela Europan hartu beharreko bidearentzat. Bigarren arrazoiak da euskal agintarien iritziz azpiegitura honek ekosistema hori indartu eta garatzeko balioko duela: talentua erakarri eta estrategikoak diren arloetan ezagutza eta negozio aukerak sortu.

Horiek esanda, arriskuak ere nabarmenak dira. Eta horiei loturik, hartzen ditugun ardurak ere bai. Ez dut uste manifestuan zehazten diren baldintzak betetzen direnik egun (segurtasuna/kontrola eta engaiamendu publiko sendoa). Eta, niri galdetuz gero, lehenago ere adierazi dut horrelako teknologiek sortzen didaten kezka bizia.

Badakigu lurraldea ahaltsu egiteko ez dela nahikoa teknologia Donostiara ekartzea; badakigu harekin lan egiteko lurraldeak dituen gaitasunetan inbestitu behar dela

Zintzoki pentsatzen baitut badirela ate batzuk hobeto leudekeenak itxirik.

Baina ez gaitzen inozoak izan. Gure “mikrokosmose-tik” ez daukagu erabaki ahalmenik eztabaida horren norabidean eragiteko. Aldiz, behar dugu gaitasuna teknologia disruptibo hauen garabidea ezagutu, ulertu eta geure burua horien aurrean ahalduz. Finean, azpiegitura handiek eskaintzen dituzten aukerak baliatu ahalgo ditugu, dela osasungintzan (adibidez, gaixotasun epidemikoen ikerketa), dela ingurugiro zientzietan (adibidez, klima aldaketaren modelizazioa). Eta, hala tokatuz gero, sortzen dituen arriskuei aurre egiteko hobeto prestatu gaitzke. Baina jakin badakigu lurraldea ahaltsu egiteko ez dela nahikoa teknologia Donostiara ekartzea; badakigu harekin lan egiteko lurraldeak dituen gaitasunetan inbestitu behar dela. •

LABORISTEN HARRESIA

Migrazio politika gogortu du Keir Starmerrek, eskuin muturra baretzeko

📁 GIZA ESKUBIDEAK / Ibai AZPARREN

Britainia Handian, batzuek eta besteek indarrak neurtzeko tiratzen duten soka bihurtu da immigrazioa. Giza eskubideen defentsarekin lotutako biografia batekin Downing Streetera iritsi zen Keir Starmer abokatuak «ordenaren aldeko» politikak martxan jarri ditu. Baina Jeremy Corbyn aurreko laborismoarekin apurtu zuen lehen ministroaren neurriak ez dira immigrazio irregularrari aurre egitera bideratu soilik; Starmerrek aurre egin nahi die «ekonomiarako ona den legezko immigrazioa» besarkatzen duten diskurtsoei, ezkerreko distantziak markatzeko erabili duen esaldi bat, baina aldi berean oihartzun kontinentalak dituen norabide-al daketa bat gauzatzen duena.

Londresen egindako buruzagi politiko aurrerakoien goibileran, Starmerrek defendatu zuen eskuineko populismoa geldiarazteko «murrizketa gehiago aplikatu» behar direla eta immigrazioa berez motor ekonomiko gisa saltzeari utzi behar zaiola. Dardoa, kontrastez, bere politika-eremura bideratu zuen. Izan ere, bere migrazio-politikak mende Erdiko gobernu laboristaren aldaketa gogorrena bultzatu du. Eta ez du urtebete ere behar izan: 2024ko azaroan hauteskundeak irabazi zituenetik, laboristen buruzagiak lanerako eta asilorako sarbidea murriztu, nortasun digitaleko sistema bultzatu eta nazioarteko giza eskubideak berrinterpretatzeko atea ireki du, hori dena deportazioak errazteko.

Ez dira neurri isolatuak, Reform UK-ren eskuin muturra eta gizarte zibilaren protesta

Keir Starmerrek migrazioaren kontrola egin du bere kontakizun politikoaren ardatz. Eskuin muturra geldiarazteko ahaleginean, asilo gutxiago, kontrol gehiago eta mugen itxieraren aldeko ezkerreko defendatu ditu Erresuma Batuko lehen ministroak, laboristen tradizioarekiko haustura bultzatuz. Eta ez da lehena izan.

are erradikalagoak geldiaraztea bilatzen duen arkitektura politikoaren zati bat baizik. Baina eskuinaren errezetak errepikatzean, ezkerreko eskubideen defentsatik zigorraren kudeaketa teknokratikora mugitzen ari al da? Ultrak geldiarazteko ahalegin horretan, ez ote die bidea erraztu hurrengo hauteskundeak aiherkundez espero dituztenei?

NEURRIEN ERRADIOGRAFIA

Polemikaren ostean barkame-na eskatu zuen arren, Starmerrek bere agintaldiaren hasieran esandakoek argi uzten dute bere migrazio-politikaren norabidea. Orduan, Erresuma Batua «kanpotarren uharte» bihurtzeko arriskua zuela ohartu zen. Hitz horien ondoren, irletako auzitegiek Giza Eskubideen Europako Konbentzioa eta asiloaren arloko Genevako itunak nola aplikatzen dituzten berrikus-teko promesa etorri zen.

Kudeaketa burokratikoaren itxura duen hori sakoneko operazio politikoa da. GEEH-ren 3. eta 8. artikuluen interpretazio judiziala mugatu nahi du Gobernuak, hots, tratu ankerretatik babesten eta familian bizitzeko eskubidea bermatzen duten artikuluen, deportazioetan ezkutu gisa balio ez dezaten. Epaileek «egungo errealitatean arabe-

ra» aplikatu beharko dituzte konbentzioak; hizkuntza horrek, praktikan, herrialde baten babesa bilatzen duenarekin egin dezakeenaren mugak birdefinitzen ditu.

Aldi berean, Gobernu britainiarrak migrazio-politika murriztaileagoa eta selektiboagoa definitzen duen erreforma-sorta bat bultzatu du. Zaintza-sektorean atzerriko kontrata-

zio berriei ateak itxi zaizkie eta laneko bisak lortzeko lanbide-kualifikazioaren eskakizunak gogortu egin dira.

Unibertsitateek, bestalde, gero eta murrizketa handiagoak dituzte nazioarteko ikasleentzat eta haien familientzat. Neurri batzuk oraindik proposamen fasean dauden arren, Londresek proposatu du jada bost urtetik hamar urtera luzatzea egoitza iraunkorrerako sarbidea eta baldintza gogorragoak ezartzea: integrazioa erakustea, ingelesa menderatzea, buruaskitasun ekonomikoa eta gizalegezko jokabide ona. Mezua, Shabana Mahmood Barne ministroak hainbatetan errepikatu duena, argia da: «Geratzeko eskubidea irabazi egin behar da».

Gainera, ultraeskuinaren presioaren ondorioz, Starmer-

Keir Starmer lehen ministro
britainiarra Downing
Streeterako 10. zenbakian.
Tayfun SALCI | EUROPA PRESS

rrren Gobernuak ustezko sexu-erasotzaileen izena eta etnia argitaratuko dituela iragarri du, baita nortasun digitaleko sistema bat ezarri ere, egoiliarren migrazio-estatusa egiaztatzeko. Oraindik erabat indarrean ez badago ere, aurreikusten da derrigorrezkoa izango dela lan egiteko eskubidea egiaztatzeko, eta beste eremu batzuetara zabal daiteke, hala nola etxebizitzarako edo zerbitzu publikoetarako sarbidera.

Downing Streetek enplegu irregularra gelditzeko mar-txan jarritako neurriek eskubide zibilen aldeko erakundeek kritikak eragin ditu. Liberty bezalako taldeek ohartarazi dute migrazio-kontrolaren digitalizazioak ez dituela zifrak murriztuko, baina herrialde barruko muga ikusezinak za-

bal ditzakeela, eta ateak ireki diskriminazio administratiborako modu berriei.

Politika horren ikurra Estatu frantsesarekin sinatutako "One in, one out" akordioa izan da. Itunak ezartzen du kanala pateraz zeharkatzen duen pertsona bakoitzeko beste bat itzuli egingo dela Emmanuel Macronek gobernatzen duen lurraldera, eta, horren truke, Londresek legez onartutako duela Estatu frantsesaren lurretan prozesatutako asilo-eskatzzaileen kopuru baliokidea, baina onartzeko irizpide «seguruagoak» dituztenak.

Ispilu joko hau ordenaren sentsazioa transmititzeko diseinatuta dago, baina praktikan pitzaduraz beteta dago: auzitegiek deportazio batzuk geldiarazi dituzte oinarritzko eskubideak urratzeagatik, itzulketak oso txikiak dira eta GKEek ituna bertan behera uzteko eskatu dute, «bermerik gabeko itzulketa espresak legitimatzeagatik».

ATZEAN DAGOENA

Starmerrek gehiengo historikoa lortu zuen iazko hauteskundeetan 360 diputaturekin, baina bere lidergoa ahulduz joan da Nigel Farage aurretik jartzen duten inkesten aurrean. Bere alderdia, Reform UK, testigantzazko aktorea izatetik inkesten buru izatera igar-

Goian, Nigel Farage, Reform UKko burua, Westminsterren egindako prentsaurreko batean.
Thomas KRYCH | EUROPA PRESS

Starmerren arabera, «jazarpenetik benetan ihes egiten dutenei asiloa eman behar zaie», baina herrialdea «migrazio masiboa jasotzen ari da, aurreko urteetan ikusi ez genuen moduan»

Lehen ministro britainiarrak planteatu du herritarrek eta egoiliar iraunkorrek identifikazio digitaleko txartel bat izan behar dutela lan egin ahal izateko

ro da, %34ko babesarekin, laborismoaren %22ren eta kontserbadoreen %14ren aurrean. Baina daturik kezagarriena Starmerrentzat beste bat da: britainiarren %13 bakarrik dago pozik bere kudeaketarekin, 1977tik lehen ministro batek izan duen kopururik txikiena.

Eta kaleak ere bere kontra daude. Palestinaren aldeko protesten aurkako erabateko errepresioaren ondoren, udak goi-tentsioko eszenak utzi zituen asiloa eskatzen duten hotelen aurrean. Auzo-piketeak ultraeskuineko taldeek berehala kooptatu zituzten, zigorgabetasun osoz. Klimaxa irailaren 13an iritsi zen, Londresen eskuin erradikalak azken urteotan egin duen mobilizazio handienetako bat egin zuenean: 100.000 pertsona baino gehiago bildu ziren "Unite the Kingdom" lelopean, Tommy Robinsonen gidaritzapean. Ingalaterrako eta Erresuma Batuko banderak, MAGA

txapelak eta "Send them home" lelodun pankartak nagusi izan ziren martxa horretan.

Poliza matropolitarrak 26 agente zauritu eta 25 atxilotu baieztatu zituen baimendutako ibilbidetik kanpo izandako talketan. Bitartean, arrazakeriaren aurkako kontramartxak 5.000 lagun baino ez zituen bildu. Egun horretan zabaldu zen mezua izan zen immigrazioaren aurkako erretorika ekosistema digitaletik ateratzeko, kaleko muskulu bihurtzeko eta edozein gobernuri agenda ezartzeko gai dela.

Faragek berak Gobernuaren mugimendu bakoitza munizio bihurtu du bere *establishment*-aren aurkako gurutzadarako, eta Starmerri leporatu dio «kargurako duin ez izatea» eta «britainiar zintzoak iraintzea». Farageri buruz galdetu ziotenean, lehen ministroak zuzeneko gaitzespena saihestu zuen: «Ez dut uste arrazista denik, ezta Reformen boto-

Tommy Robinson buru duen “Unite the Kingdom” manifestazioko irudia, Londresko iparraldean 100.000 pertsona baino gehiago bildu zituena. Lucy NORTH | EUROPA PRESS

emaileak ere». Pozik ez dau- den hautesleak berreskuratze- ko ahaleaginean, immigrazioa- ren aurkako diskurtsoa atsegin dutenak ez deabrutzea erabaki du. Bere estrategia ideiak kritikatzeko da, ez ideiak defendatzen dituztenak. Baina eskuina hizkuntza bera erabi- liz neutralizatzen saiatzea akats historikoa da, eta, azken batean, eskuin muturra indar- tzen baino ez du laguntzen.

Ezkerrean, Sarah Owen dipu- tatuak edo Diane Abbott bete- ranoak Starmerri «eskuinaren diskurtsoa onartzea» eta bel- durra elikatzea leporatzen dio- te. Hala ere, Erresuma Batuko –eta munduko– ezkerrean za- ti batek ikuspegi utilitarista batetik begiratu dio immigra- zioari, haren legitimitatea sor- tzen duen etekin ekonomiko- ren mende egongo balitz bezala. Diskurtso ofizialetan “migrazio kualifikatua” edo “BPGari egindako ekarpen gar- bia” aipatzen dira. Erretorika

horrek pertsonak kontabilita- te-aldagai bihurtzen ditu, eta, funtsean, aurre egin nahi dion esparru mental bera parteka- tzen du: immigrazioa, bere erabilgarritasunaren arabera kudeatu beharreko arazo gisa.

Hizkuntza teknokratiko ho- rren azpian uko sakonago bat dago, enpatia argudio nahikoa ez dela onartzearena. Horrela, eskuinak migratzaile baten ba- lioa bere mehatxuaren arabe- ra neurtzen duen bitartean, ezkerrek bere produktibitatea- ren arabera neurtzen du. Biek

Neurriak gorabehera, Reform UK da migrazioaren arloan sinesgarriena den alderdia. Laborismoak, berriz, konfiantza galdu du giza eskubideen defendatzaileen artean

«Inkestak jaisten diren bakoitzean tratatuak berrinterpretatzen baditugu, ez da defendatuko dugun ezer geratuko», ohartarazi du Liberty GKEak Starmerren politikaren inguruan

ala biek giza existentzia kos- tuen eta onuren ekuazio bate- ra murrizten dute.

STARMERRETIK HARATAGO

Inkosten arabera, migrazioa boto-emaileen kezka nagusien artean dago Europa osoan. Ez- tabaida kontrolera eta murriz- tera bideratu da, baita histori- koki irekiera moderatua defendatzen zuten alderdien artean ere. Danimarka bihurtu da kasu paradigmaticoa. «Kontinente Zaharreko migra- zio-politika murriztaileetan herrialde aitzindaria da», la- burbildu zuen Marie Sandber- gek, Kopenhageko Unibertsita- teko Migrazioari buruzko Ikasketa Aurreratuen Zentroko (AMIS) zuzendariak. Haien diagnostikoa asilo-eskatzaileei nahiz herrialde nordikoan lan bila dabiltzan etorkin ekono- mikoei aplikatzen zaie.

Aldaketa hori 2015ean hasi zen, sozialdemokratek, Mette Frederiksen buru zutela, beren tradizio irekitzailea haustea eta «gizarte-kohesioan» eta ongizate-estatuaren defentsan oinarritutako diskurtsoa har- tzea erabaki zutenean. Harrez- kero, gutxieneko historikoeta- ra murriztu da asilo-eskaeren kopurua, eta mendebaldetik kanpoko egoiliarrentzako bal- dintzak gogortu egin dira. Go- bernuak «gizarte paraleloak» bezalako legeak bultzatu ditu, migratzaileen kontzentrazio handia duten auzoak zigortzea eta laguntza publikoak muga- tzea ahalbidetzen duena, eta argi eta garbi defendatu du migratzaileak kanporatzea EB- tik kanpoko herrialdeetan dauden zentroetara.

Kostu politikoa ordaindu beharrean, Frederiksenek bo- terean sendotzea eta eskuin muturra ahultzea lortu du, po- litika ekonomikoa aldatu gabe.

Danimarka da gaur egun so- zialdemokraten estrategiek gehien aipatzen duten eredua, ultraeskuina geldiaraztea posi- ble dela uste baitute, bere erre- torikaren zati bat bere gain hartuta. Frederiksenen bera- ren hitzetan, «ezin da muga ahulak dituen ongizate-estatu indartsu bat eduki».

Hala ere, ikuspegi horrek kritika zorrotzak jaso ditu he- rrialde barruan zein kanpoan. Human Rights Watch gober- nuz kanpoko erakundeak «kohesio sozialaren izenean giza eskubideak higatzea» le- poratu dio Danimarkako Go- bernuari, eta Iheslarienezako NBeren Goi Mandatariak ohar- tarazi du asilo-eskatzaileen kanporatzeak Danimarkak be- re gain hartutako nazioarteko betebeharrak urratzen dituela. Kopenhageko Unibertsitateko Martin Lemberg-Pedersen ikertzailearentzat, politika ho- rren arrakasta «salbuespena arau bihurtzean» oinarritzen da, hau da, legedia urratsez urrats gogortzean, duela ha- markadak pentsaezinak ziren neurriak normalizatu arte.

Diskurtso ofizialak azpima- rratzen du murrizketek Eska- dinaviako ereduaren oparota- suna babesten dutela, baina emaitza gero eta giro etsaia- goa izan da migratzaileentzat. “Ghetto” gisa seinalatutako auzoetan ugaritu egin dira po- lizia-kontrolak, nahitaezko alokairuak eta eskola-segrega- zioa. Aldi berean, Danimarka- ko prentsak maiz errepikatzen du migrazioa eta mehatxu kulturala lotzen dituen konta- kizun bat, integrazioa homo- geneotasunaren bidez baka- rrik posible delako ideia sendotuz. Egun, «eredu dania- rra eta britaniarra» Europan zehar hedatzen ari da.

Rizek ABBELJAWAD / EUROPA PRESS

IKUSMIRA

GAZAKO HAURRAK GOGOAN GAUR BILBON

Genozidioak eragindako minak, doluak, beldurrak... neurtu ezinak dira. Gazako Zerrenda suntsiturik dago, horrek esan nahi duen guztiarekin. Oso-oso apurka eta etenaldiekin laguntza humanitarioa sartzen hasi bada ere, Nazio Batuetako Unrwa agentziak salatu du 6.000 kamioi zain daudela mugaren beste aldean, Israelen baimenaren zain. Erreskate taldeak hondakinen artetik gorpuak ateratzen saiatzen ari diren bitartean, hondakin horien artean edo denda baten azpian klaseak ematen ari dira. «Bi urteko genozidioak umeengan eragin dituen traumak sendatzen hasteko, ezinbestekoa dugu hezkuntza sarea berriro osatzea. Nire eskola erasoaldiaren hasieran suntsitu zuten. Denda batean klaseak ematen hasi ginen boluntario talde bat. Egoera gordin horretan, haurren erresilientzia eta ikasteko nahia eredugarriak izan dira. Laguntza sartzen hasi den momentu honetan, liburuak, boligrafoak eta papera beharrezkoak ditugu; gerrari, suntsiketari eta doluari aurre egiten lagun dezaketen baliabideak dira. Berriz idazteko, ikasteko eta amets egiteko aukera eman behar diegu gure haurrei», nabarmendu du Al Jazeera-n argitaratutako iritzi artikulu batean Nada Hamdona irakasle gazatarrak. Bi urte hauetan, 20.000 haur baino gehiago hil eta beste 42.011 zauritu ditu Israelek. Milaka oraindik desagertuta daude. Horien aho-tsak ahaztu ez daitezen eta Palestinako herriari babesa eta laguntza adierazteko, gaur Bilbon Gure Haurrak ere Badira Elkartasun Eguna egingo da eguerditik. 17.30ean manifestazioa abiatuko da Jesusen Bihotzetik Udaletxeraino; han, Sol Band, Koituntura arte, Deiedra Rebel Folk eta Smoking Trumpet taldeek kontzertua eskainiko dute. Liburu zein kamiseta salmenta solidarioa ere egongo da. Ainara LERTXUNDI

URAREN BOTEREA ASIAN

Tsangporen orroa: Tiberako dragoi zuria eta munduko presa handienaren itzala

 TXINA / Markel DE BILBAO CATEDIANO

Tibeten jainkoak mendi artean ibiltzen ziren garaietan, herensuge zuri bat bizi zen Kailash mendiko glaziarren azpian ezkutatutako kobazulo batean. Tsangpo zuen izena, “uraren ahotsa dakarrena”. Ez zen bel-durrez begiratzeko zitzaion izaki bat, baizik eta gurtua: haren arnasa hotzak elur eternoak elikatzen zituen, eta haren orroek haranetako euriak irartzartzen zituzten.

Egun batean, izpiritu ilun bat –Lehortearen Deabrua– mendebaldeko basamortutik jaitsi zen, eta bere hegoak zabaldu zituen Tibeteko goi-lautadan. Zerua ilundu zen, iturburuak lehortu, eta herriak gosez eta egarriz hiltzen hasi ziren. Inguruko monasterio bateko monjeak mendira igo ziren dragoi zuriari laguntza eskatzera. «Tsangpo handia, elurraren babeslea, zure iturriak irekitzen ez badituzu, gure mundua desagertuko da», erregutu zioten.

Herensugeak entzun zuen. Bazekien leizea uzten bazuen bere boterearen zati bat galduko zuela, baina bazekien, halaber, hala egin ezean, bizitza bera ere iraungiko zela. Orduan altxatu zen, hegoak astindu zituen, eta bularra ireki zuen, mendiak dardarka jarri zituen orro batez. Ur garbiko ibai bat jaio zitzaion bihotzetik, eta kristalezko suge baten antzera jaitsi zen goialdeetatik behera. Korronteak Lehortearen Deabrua haranetaraino bultzatu zuen, eta han, harri sakratuen azpian harrapatuta geratu zen. Ordutik aurrera, jendeak esaten du: «Ibaiaren orroa zintzurren artean entzutean, gure lurra babesten duen herensuge zuria izango da».

Yarlung Tsangpo ibaiaren ur gardenak ez dira jada jainkoen dohain hutsa: boterearen, energiaren eta hegemonia geopolitikoaren sinbolo bilakatu dira. Dragoi zuriak, orain, Asiako erraldoiaren interesak zerbitzatzen ditu. Gaur, mito haren izen bereko ibaian, Txina munduko presa hidroelektrikorik handiena eraikitzen ari da.

Antzinako kondaira txinatar honek munduko ikuskizun geografiko ikusgarrienetako baten jatorria azaltzea besterik ez du bilatzen: Yarlung Tsangpo ibaia, 4.500 metro baino gehiagoko altueran Tibeteko ordokian zehar bihurgunetan

doa, planetako altuena da. Ibai hau ez da Txinako lurretara mugatzen, Indiara eta, azkenik, Bangladeshko kostaldera iristen da. Baliabide hidrografiko horrek Xi Jinpingen gobernua obsesionatu du azken hamarkada batean.

Yarlung Zangboko Kanoi Handia, munduko kanoirik sakonena, Tibeteko eskualde autonomoan, Txinako hegomendebaldean, 2017ko martxoaren 21ean. ZHANG ZIRONG | AFP

Uztailaren 19an, Li Qiang Txinako lehen ministroak ofizialki inauguratu zuen Yarlung Tsangpo ibaian, Tibeteko eskualde autonomoan, presa erraldoi bat eraikitzeko proiektua. Behin amaituta, munduko obra hidroelektrikorik handiena bihur liteke, urtean 300 TWh elektrizitate ekoizteko gaitasunarekin; Espainiako estatuan, Italian edo Britainia Handian baino gehiago.

Kalkuluen arabera, proiektua 1,2 bilioi yuan (143.000 milioi euro) inguru kostatuko da, historiako azpiegitura garestienetako bat izanik. Citigroupen arabera, zementu eta altzairu kantitate handiek, haien garraioak eta eraikuntzarako behar den eskulanak Txinako BPGa urtean 0,1 puntu handitu lezake hamarkada batez.

Hala ere, aurrekaririk gabeko zifra horien atzean askoz gehiago dago. Gobernuaren arabera, presak bi helburu nagusi ditu: trantsizio energetikoa, 2060rako zero emisioak lortzeko; eta garapen ekonomiko handiagoa, herrialdea mundu mailako hegemonia ekonomikorantz bultzatzeko. Dagoeneko 87.000 presa dituen herrialde batean, hau ez da soilik ekialdeko eskualde garatuak hornitzeko asmoa duen azpiegitura, baizik eta aktibo geopolitiko giltzarri bihur daitekeen proiektua.

Txinan Yarlung Tsangpo izenaz ezagutzen den ibaia Indiako muga zeharkatu orduko Brahmaputra izenez ezagutzen da. Hor sartzen da geopolitika: ibaiaren izaera transnasionalean. Indiako Kanpo Arazoetako Ministerioak Txinari eskatu zion «bermatzeko Brahmaputra ibaian behera dauden estatuen interesak ez

direla kaltetuko ibaian gora egiten diren jardueren ondorioz».

Gainera, presa bi herrialdeen arteko mugatik 30 kilometrora baino ez dago, eta haren zati handi bat gatazkan dago oraindik, milaka soldadu bi aldetan kokatuta baitaude oraindik. Pekinek, berriaz, abenduan adierazi zuen proiektuak ez zuela “eragin negatiborik” izango ibaian behera, eta gaineratu zuen Txinak ibaiaren beheko arrok herrialdeekin komunikazioa mantenduko duela. Indiako gobernuak, bere aldetik, iragarri du presa bat eraikiko duela beherago, Txinako proiektuari eman nahi dion erantzun gisa.

Adierazpen ofizialestatik harago, presaren eragina eskualdean erabakigarria izan daiteke. Presek ez dute soilik ura atxikitzen; nekazaritzarako funtsezkoak diren sedimentuen jarioa ere eteten dute. Horren ondorioz, Indiako lur emankorrenetako bat –lautada indogangetikoa, Himalaiaren oinetan dagoena– kaltetu egin liteke presa eraikitzen bada. Gainera, proiektuaren kokaleku bereziak ez du soilik lanaren logistika zailtzen, presaren mehatxu nagusiaren aurrean uzten du eremua: lurrikarak.

Ez AHAZTU TIBET

Gogoeta geopolitiko eta ekonomikoez harago, mega-proiektu hau Tibeteko goi-ordokiaren baliabide hidrologikoen ustiapenaren inguruan egituratzen da. 1950ean inbaditutako lurralde honetan, bertako biztanleek etengabe altxatu dute ahotsa, beren ingurunea eta kultura kaltetzen dituzten azpiegituren aurka. 2024an, Sichuan es-

Munduko obra hidroelektrikorik handiena bihur liteke, urtean 300 TWh elektrizitate ekoizteko gaitasunarekin; Espainiako estatuan, Italian edo Britainia Handian baino gehiago

1950ean inbaditutako lurralde honetan, bertako biztanleek etengabe altxatu dute ahotsa, beren ingurunea eta kultura kaltetzen dituzten azpiegituren aurka

kualdeko beste presa proiektu batek alarma piztu zuen berriro: herritarrek mehatxatuta ikusi zituzten beren herriak eta inguruneak, baita Wangdui monasterioa ere, 700 urteko historia duen eta lurraldeko monumenturik esanguratsuenetako bat den

tenplua. Bortxazko desplazamendu masiboaren mehatxu-pean, BBCK argitaratutako bideoek erakutsi zuten biztanleek ez zutela beste aukerarik funtzionarioen aurrean belaunikatzeko, errukiaren bila. Adituen arabera, halako obrak Tibeteko lurral-

Tibetarren agerraldi bat Hagako (Herbehereak) enbaxada txinatarraren aurrean, 2025eko martxoaren 10ean, Tibeteko Altxamendu Nazionalaren 66. egunean.
Romy ARROYO FERNÁNDEZ | AFP

deetan normalizatzeak zuzenean laguntzen du herriaren ondare erlijioso, kultural eta linguistikoa suntsitzen.

Horrela, bere populazio erraldoiari elektrizitate “garbia” eskaintzeko beharrak, hegemonia globalerako bideak eta behin inbaditutako lurren ustiapenak historian planteatu den azpiegitura handienetako bat bilakatzen dute proiektua: kontuan hartu beharreko faktorea da, ez bakarrik proiektatzen duen botere eta modernitateagatik, baita Txinak bere bizilagunekin izan ditzakeen harremanetan eragin ditzakeen aldaketengatik ere. Herensuge zuriak, orain, Asiako erraldoiaren interesak zerbitzatzen ditu.

Ula IRURETAGOIENA BUSTURIA - @ulissima5
Arkitektoa

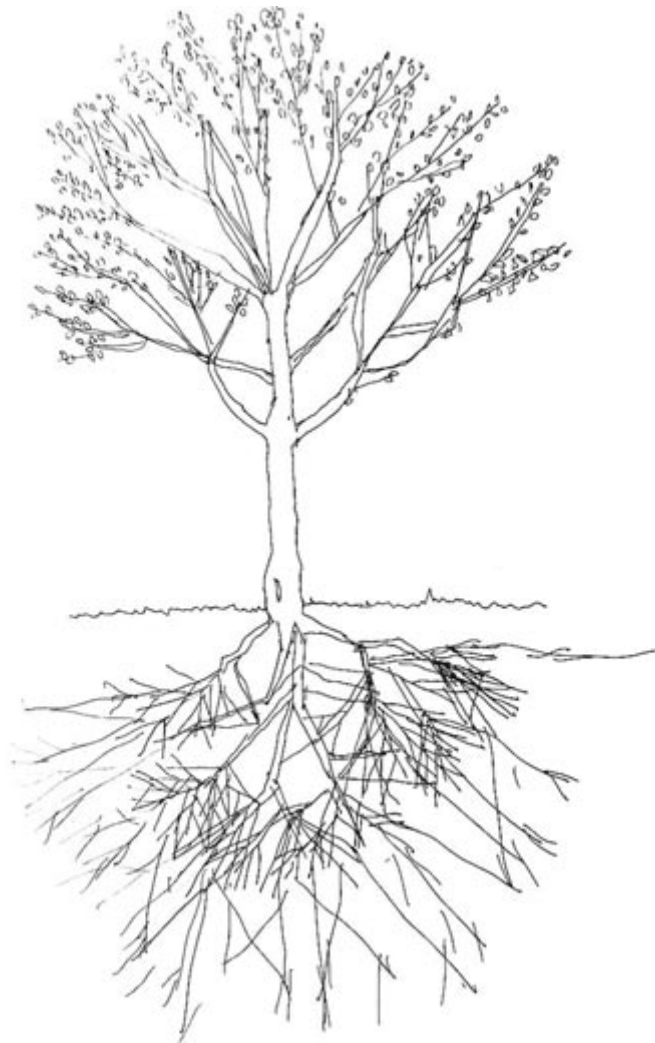
Hiriko zuhaitzak

Hiriko zuhaitzek maitale eta aurkakoak dituzte. Azken urtean zenbait zuhaitz mozketak mobilizazio sozialak mugiarazi ditu, eta aldi

berean kimaketa lan handiak eskatzen ditu, herritargoak zuhaitzen gehiegizko itzal edo molestia eragile izateagatik. Paraleloan, hirietako plangintzan geroz eta adostasun maila handiagoa dago baieztatzeke hirien bizi-kalitatean eragiteko, zuhaitza, eta zehazki zuhaitz-basoak, funtsezkoak direla. Itzalik hoberena eta freskotasuna lortzeko elementurik eraginkorrena zuhaitza da. Dibertsitatea eta CO2 isurketak orekatzeko eta airearen kalitatea hobetzeko modurik eraginkorrena zuhaitza da. Zuhaitz artean bizitzeak gure gorputzaren arterien tentsioan eragin positiboa duela ere esan dute. Gizakien bizitza hirietan zuhaitzarekin batera elkarbizitzan egon behar litzateke, ez dago dudarik, eta beraz, ikasi beharko dugu zuhaitzak sortzen dituen gatazkak kudeatzen eta zuhaitzak ondo bizitzeko baldintzak sortzen.

Zuhaitzen inguruko liburuak inoiz baino kopuru handiagoan argitaratzen dira; denetarikoak daude, zuhaitzen fisionomiaz, zuhaitzen inteligentziaz, komunitatea eratzeke gaitasunaz, zuhaitzen onurez. Arbolazaintzaren gorraldian gaude, geroz eta formakuntza zehatzagoa dago, eta jakintza handiagoa. Eta arbolazainek diote zuhaitzen bizi-kalitatea hirietan, oro har, oso prekariora dela. Ka-

surik hoberenean, 25 urte irauteko kokapen eta egoera eskaintzen zaie arbolei, 100 urte baino gehiagoko bizi iraupena duten arren. Arbolak, zenbat eta zaharragoa izan, orduan eta ingurumen onura gehiago eskaintzen dizkigu. Baina horretarako, leku egoki bat eman behar diogu: sustraiak luzatzeko espazioa eskaini zoladura azpietan, elikaduraz beteriko lurra eskaini, gutxi trinkoturik eta oxigenoz betea, draina bermaturik ur pilaketa ekiditeko, eta zenbait kasutan ureztatzen laguntza puntuala ziurtatu.

Ilustrazioa: ULA IRURETAGOIENA BUSTURIA

Zuhaitz gehiago hirietan landatzearen aldarrikapenarekin, kontuz. Askoz hobe da zuhaitz gutxiago landatzea eta landatzen den bakoitzari leku eta egoera egoki bat ematea, kopuru asko landatzea baino. Landaketa asko egin izan dira, urte gutxian hil egin direnak, diru xahutze handiarekin, propaganda hutsa. Adi, ze hirietako mantentze ardura, oraingo landaketak zaintzeaz gain, azken 30 urteetan landatzen ibili garen zuhaitzen arazo estrukturalak kudeatzea ere izango da.

Zuhaitz bakoitzaren landaketak proiektu bat behar du, eta hirietan espazioa; non kokatuko den, zertarako eta nola burutuko den landaketa. Zuhaitz bat landatu aurretik, behatu eta arbola-espeziean pentsatu egin behar da: lekua-aren orientazioa, haize nagusiak, eguzki eta bero baldintzak, inguruko eraikinen hurbilpena, zolatutako eremuak, uren bideraketak, lurraren ezaugarriak. Eta zuhaitzari eskatuko diogun giza-funtzioarekin bateragarri egin eta nork zainduko duen jakin. Baso hiritar osasuntsuek plangintza eta mantentze-lanetarako baliabide ekonomikoak behar dituzte. Udal sail guztietan irizpide amankomun bat behar da arbolen inguruan, zuhaitzak gure aliatu egin behar ditugu, gure artean urte asko igarotzeko. •

{ asteari zeharka begira } **Ramon SOLA**

Indartsuenaren Legearen liluraren kontra

Duela aste batzuk Guatemalako etorkin bat atxilotu zuen Poliziak New Orleansen, ustez zenbait delitu egiteko akusaziopean, eta beste milaka eta milaka bezala, kanporatzeko bidean jarri zuen. Gero etorri zenak zur eta lur utzi zituen

X eta Instagrameko erabiltzaileak: etorkin hori garaiera txikiko pertsona izanik, modako “labubu” panpinaren antzera irudikatu zuen Etxe Zuriak. Harrapatu eta kanporatzea ez zuten aski Trump eta bere enparauek, atxilotuari irri eta iseka egin behar zioten gainera.

Hasieran askok pentsatu omen zuen kontu ofiziala hackeatuta zegoela, baina ez. “No Kings” kanpainako manifestarien aurka berdin jokatu berri du Gobernu ultraeskuindarrak. Adimen artifizialaren bidez bideoa sortu dute, non Trump hegazkin baten pilotua den eta airetik mobilizatzen ari diren horien buruen gainean gorotzak botatzen dituen.

Kaka-aro honen adierazgarrietako bat da. Aurretik pentsaezina zen gobernu ahalguztidun batek herritar xume baten kontra horrela jotzea; ez zuen merezi, bote-redunaren kaltean izan zite-

keen, doako mespretxu eta nagusikeria ez ziren txalogarriak, ezta onargarriak ere. Orain, aldiz, deshumanizazioa erabiltzen ari da, era gordinenean. Akordioaren osteko Israelen jokamoldeari errepara diezaiozun: hildako gatibu israeldar baten gorpuak bizirik diren hamaika palestinarren bizitzak baino gehiago balio du oraindik ere. Eta hemengo hedabide gehienetan normaldua dirudi denak: xantaia berri hori ontzat ematea edota Trumpen bideo eskatologikoa zabaltzea, lehena logikoa eta bigarrena dibertigarria direlakoan.

Kutsakorra da oso, efektu hori. Indartsuenaren Legea munduko lege zaharrena da, segur aski. Erraz liluratzen ditu ergelak, bihozgabeak, baita nortasun bila ari diren nerabeak ere. Bullying, mobbing eta gainerako -inguztien aurka aurrera egiten ari ginenean, gelako matoiak bueltan dira. Eta zibilizazioa, atzera.

Urrutiko kontua dela sinetsi nahiko nuke, baina adi. Aporobia kasu bat izan berri dugu oso gertu, Miranda de Ebron. Hiru adin txikiko atxilotu dituzte, etxerik gabeko pertsona bati su ematen ahalegindu direlako. Grabatu egin zuten, nola ez: «*Vamos a quemar unos ‘panchos’*», entzuten dira bertan.

Indartsuenaren Legea ez da beti basatia, zorionez. Tarteka era leunagoan ezartzen da, modu sotilagoan. Gipuzkoan Multikirola programarekin gertatu dena adibide argia da. Gainerako herrialdeetan ezagutzen ez dutenentzat, azalpen batzuk: ikasturtean zehar kirol ezberdinetan jokatzeko den lehiaketa da (baina ez kirol “federatua” bezain lehiakorra), ikasgeletan antolatutako taldeen bidez, non askotan neskak eta mutilak batera aritzen diren, eta denek berdintasunean hartzen duten parte, bost axola familiak diru asko edo gutxi duen,

Munduko lege zaharrena da eta erraz liluratzen ditu ergelak, bihozgabeak, baita nortasun bila ari diren nerabeak ere

edo haurra trebea edo traketsa den... Programa inklusi-boa da, hezitzailea, berdinzalea, osasuntsua, jatorra. Baina nonbait guraso batzuentzat denbora galera baino ez zekarren, ez zituen beren kalitate estandarrak betetzen. Ondorioz, kirol “federatua” ari diren seme-alabek Multikirola derrigorrez egin behar izanaren aurka jo dute auzitegian, eta arrazoia eman zaie, jakina baita legea itsua dela, eta itsutasun horretan Indartsuenaren Legearen alde egiten duela sarritan.

Epai horren ondorioz, nabarmen jaitsi da izen-emate kopurua Multikirolan ikasturte hasiera honetan. Programa egoera txarrean gelditu dela deitoratu du diputatuak. Niri tristea iruditu zait. Eta kezagarria, garaiera txikiko pertsonen zuzendutako isekak eta “pancho”-en aurkako erasoak horrelako jokabideetan errotzen direla sumatzen dudalako. •

Aste honetan hasi da Walking Football mundiala Torreviejan. Bertan, mundu osoko selekzioak jokatzen ari dira, eta tartean Euskal Selekzioak ere gizonetako hiru talde osatu ditu, +50, +60 eta +70 txapelketetan lehiatzeko. Futboleant oinez jokatzen da –ezin da korrika egin–, eta 50 urtetik gorakoek jokatzen dute lehenengoan, 60tik gorakoek beste selekzio bat osatu dute, eta 70 urte baino gehiagoko mailan ere talde indartsua dauka Euskal Herriak.

Astelehenean, Loiuako aireportuan agurtu genituen Euskal Selekzioko jokalariek, baita kirol honen sustatzaile nekaezin eta oraingoan hautatzaile gisa arituko den Jesus Etxebarria ere. Pozik zeuden guztiak hegazkina hartzeko unean. Selekzioaren kaleko arropak jantzita, ikurrinak eta mailetak eskuan, ofizialtasunaren agerraldia egin eta asteartean

WALKING FOOTBALL

Adina ez da oztopo, eta Euskal Selekzioa munduko txapelketa gogotsu jokatzen ari da Torrevieja aldean

 KIROLA / Patxi GAZTELUMENDI

Euskal Selekzioa Walking Football-eko munduko txapelketa jokatzen ari da egunotan Torreviejan. Oinez jokatzen den futbol modalitatea da, eta adinean gora doazentzat edo arazo fisikoengatik ohiko futbola utzi behar izan dutenentzat sasoian jarraitzeko aukera bikaina.

ekin zioten txapelketari lehen norgehiagoekin.

HASTEKO, EMAITZA ONAK

50 urtetik gorako mailan, Euskal Selekzioak 3 eta 0 irabazi zion Singapurrekoari, lehiari hasiera emateko, eta Italiaren kontra 0 eta 1 galdu zuen egun berean. 70 urtetik gorakoek

berdindu egin zuten Australiaren kontra, 0-0.

Hiru talde eta 30 kirolari baino gehiago bildu ditu Etxebarriak oraingoan, baina ezinezkoa egin zaie emakumezkoen +40 taldea osatzea. Lan kontuek eta bidaiaren aurrekontuek ezinezko egin dute azkenik, baina emakumeak

ere ibili badabiltza walking futboleant. Txapelketa honetan, besteak beste, Eskozia, Ingalaterra, Txekiar Errepublika, Kanada, Zipre, Maroko, Japonia, Espainia, Frantzia, Gales, Nigeria, Portugal eta Ruandako selekzioek jokatzen dute.

Jesus Etxebarria entrenatzaile eta hautatzaileak 70 urte ditu. Europa mailako walking futboleko titulua aspalditik dauka, bera izan zen Britainia Handitik landa eskuratzen lehenengoa. Txikitari Ingalaterran bizi zen bere familiarekin, eta orain garai bateko lagun eta ikaskideen zaletasun bera dauka berak ere, eta aste-oro bi edo hiru ekipo entrenatzen ditu, ahal duenean jokatu ere bai, eta Euskal Selekzioko sustatzailea da, besteak beste.

Gutxi gorabehera, duela bost urte hasi ziren kirol mota hau ikasten eta jokatzen. Getxon lehenengo, eta Berangon azken urteotan. Athletic Fundazioa ere aspaldi honetan buru-belarri murgildu da kirol hau eskaintzen eta lehiarik ga-

Euskal Selekzioak Berangoko futbol zelaian egindako entrenamendu bateko argazkia. Aritz LOIOLA | FOKU

beko jardunean. Eta asteen bi entrenamendu finkatu ditu Lezamako bere instalazioetan: astearte goizetan batzen dira batzuk, eta ostegun arratsaldean besteak. Badira bi saioetara joaten diren jokalaria ere. 100 bat lagun egongo dira izena emanda; eta saio bakoitzean 20 eta 30 lagun batzen dira astero. Sei laguneko taldeak egin, eta bi zelaitan aritzen dira ikasi eta jokatzeko, beroketak egin, arauak barneratu eta izerdi patsetan, oso giro onean.

Realaren fundazioak ere heldu dio gaiari, eta Zubietan aritzen dira oinezko futboleko azken bost urteotan. Euskal Selektzioan jokatzeko Zubietan aritzen diren hainbat jokalaria hautatu ditu Jesus Etxebarriak, eta irailaren hasieratik, astero elkartu dira entrenatu eta mundiala prestatzeko.

BIZKAIKO LIGA

Bizkaiko Futbol Federazioak ligaxka bat ere prestatu zuen. Laster abiatuko da aurtengoa. Berango, Plentzia, Gaminiz, Ibarreko, Beti United, Scorers, Lagunak eta Getxoko Lions ere ari dira astero lagun artean entrenatu eta lehiaketan parte hartzen.

Jesus Etxebarriak, gainera, kirol honek eritasun batzuei aurre egiteko nola balio duen adierazi nahi izan digu. «Gure artean dagoen jokalaria batek parkinsona du». Gaztetan futboleko aritua da Mikel, Lezaman Athleticekin beheko kategorietan kolore zuri-gorriak jantzitakoa, eta parkinsona zuela jakin ostean, mundua bukatu behar zitzaioela uste zuenean, Berangon parkinsondun gaixoen elkartearekin hitzaldi batean parte hartu, eta beti eskertuko duen leiho bat ireki zen bere bizitzan. Astero

Euskal Selektzioak gizonezko hiru talde osatu ditu, +50, +60 eta +70 mailetan lehiatzeko. Zoritzarrez, ezinezkoa egin zaie emakumezkoen +40 taldea osatzea

Jesus Etxebarria entrenatzaile eta hautatzaileak 70 urte ditu. Astero bi edo hiru talde entrenatzen ditu, ahal duenean jokatu, eta Euskal Selektzioa sustatzailea da, besteak beste

aritzen dira entrenatzen, eta sekulako giroa sortu da Berangon talde honen inguruan.

«Irakaspen handi bat izan da niretzat ere, entrenatzaile gisa», aitortu du Etxebarriak. Mikel asteen Euskal Selektzioarekin ari da mundialean, eta basauriarrak golerako duen jarraitzaileekin, aurrelari gisa markagailuan zenbakiak aldatzea

lortuko duela ziur da Etxebarria. Asteartean bertan, Eskoziaren kontra gola sartu zuen. Berdinduta bukatu zuen markagailuak, Mikel Palacioren golari esker. Berango United Parkinson eritasuna duten taldeko gainontzeko taldeki-deek etxetik jarraituko dute mundiala, eta hala ere astero entrenatzeko desiratzen jarrai-

Jesus Etxebarria hautatzailea. 70 urte ditu eta bera izan zen Britainia Handitik kanpo walking futboleko titulua eskuratzen lehena.
Aritz LOIOLA | FOKU

tuko dute. Oinez, eta gelditu barik.

Mundialetik ere mezu bidez hizketan ari gara Jesus Etxebarria Euskal Selektzioa hautatzailearekin, eta nazioarteko taldeen artean «izugarritzko maila» dagoela nabarmendu digu. Baina euskaldunak ere ondo ari direla nabarmendu gura izan du. Eta nazioarteko lehiaketa oso esperientzia ona dela Euskal Herria / Basque Country munduari erakusteko.

EUSKAL SELEKTZIOA MUNDIALEAN

Hedabide asko ari da egunotan Euskal Selektzioa aipatzen, eta deigarria egin zaigu mundialaren jarraipena egin eta egunero selektzio ezberdinei buruz idazten duen Lewes Lenny walking futbol jokalaria eta zaletuaren webguneko aipamena:

“Small nation, big spirit” idatzi du, euskal jokalariai eta gure selekzioa aipatzean. labur.eus/small_nation loturan irakurri ahal izango duzue bere iritzia.

22 selekzio ari dira Torrevieja mundialean. Euskaldunak asteen +50 eta +70 lehiaketan ari dira parte hartzen, eta hurrengo asteen jokatu dute 60tik gorakoek. «Lan duina egiten ari gara. +50 selekzioan jendea falta dugu, eta nagusiagoekin jokatu behar izan dugu, gu baino askoz gazteagoak ziren jokalarien kontra, eta bero izugarria egiten du hemen», dio Jesusek.

Oraindik jubilatutako jokalariei amateurrak izanik, askok etxean eta lanean geratu behar izan dute, eta mundialera joan ezinik geratu dira. «Guk geuk ordaintzen dugu gure bidaia, gure hotela eta

Euskal Selekzioko kideak, argazkilarientzat posatzen.
Aritz LOIOLA | FOKU

INGALATERRATIK MUNDU OSORA, KIROLA HELBURU SOZIALEKIN UZTARTUZ

2011n Ingalaterran sortutako kirola da walking futbola. Ingalaterrako Chesterfield-eko jubilatutako etxe batean sortu zen ideia, adineko pertsona talde batek aktibo jarraitu nahi zuen futboleko jokatzeko, baina ohiko futbolaren erritmo eta intentsitatearekin gabe.

Helburua futbolaren bertsio mantsoago eta seguruago bat sortzea zen; jokalariek korrika egin beharrean oinez ibiltzeko aukera dute, eta dibertsioan eta sozializazioan jartzen da arreta guztia.

Adin eta trebetasun guztietako pertsonentzat eskuragarri izateko diseinatu zen hasiera batean, batez ere lesioen edo osasun-arazoaren ondorioz futboleko jokatzeari utzi ziotenak gogoan hartuz eta berriro zelairatzea eskainiz. Gaur egun, adin mugarik gabe eta osasuntsu kirola egiteko modu erraza da walking futbola.

Geroztik, walking futbola mundu osora zabalduta da eta ospea irabazi du herrialde askotan, tartean gurean, bistan denez. Lehiaketak daude, eta denbora-pasa eta helburu sozialekin uztartzen da. Jarduera fisikoa, adiskidetasuna eta inklusioa sustatzen dituen kirola da, eta aktibo mantentzeko modu dibertigarri eta erlaxatu bat bilatzen dutenentzat aproposa dela diote praktikatzeko duten guztiek.

Datuei erreparatuta, Britainia Handian mila talde baino gehiago daude, egunotako mundialean 20 naziotik gora. Eta tipi-tapa, poliki-poliki, Euskal Herrian ere ari da garatzen. Oinez, baina gelditu gabe. Eta zelaietan astero gogotsu entrenatu, lagunartean aritu, zahartzaro osasuntsu eta aktiboa praktikan jarri, eta gure koloreak nazioartean erakusteko aukerarekin, gainera. Mundiala, bere adierarik zabalenean.

izen ematea. Horregatik etxean geratu behar izan dute askok». Hori bideratzen saiatuko dira hurrengo mundialei begira, eta baliabide gehiago eskuratzen. Hala ere, baikorra da Jesus, 60 urtetik gorako jokalaria final laurdenetara sailkatu direlako.

Euskal selekzioari buruz hitz onak besterik ez dizkiote adierazi azken bi mundialetan. «Giza jarrera, oso maitatuak izaten ari gara». Kanadara, Australiara eta munduko leku askotara gonbidatu dute Euskal Herriko selekzioa, eta alde horretatik oso eskertuta daude nazioarteko beste federazio eta selekzioekin.

«Kirol mailan emaitzak agian onenak ez izan arren, hemen dauden guztiek sekulako aitortza egin digute», azaltzen du hunkituta Etxebarriak.

Singapur, Australia edo Japonia bezalako selekzioak daude mundialean: «Hau ez da futbol profesionala, baina herrialde batzuek oso serio hartu dute kirol hau. Batzuk federazioak ordainduta etorri dira. Nazio handiak daude walking futbolean». Adibide bezala, Kanada askoz gehiago da oinezko futbolean, ohiko hamaika hamaikaren aurkako futbolean baino. Kanadak erretretan den biztanle britaniar asko hartu ditu, eta zaleatasuna areagotzen ari da.

Australian ere askoz hobeak dira oinez, izarren futbolean baino. «Eta gu berdin, gu nazioarte mailan ez gara ezagunak futbolean, ofizialtasun faltagatik, baina honetan oso onartuak gara. Eta asko hobetuko dugu», bota du Euskal Selekzioko hautatzaileak.

Torrebiejako mundial honetan, Athletic taldeko zaletuak bertan duten Lagun Artean peñak –bermeotarrak gehie-

nak– asko lagundu die. «Itzela izan da. Ikurrinak, pankartak, musikariak... Gu animatzen aritu ziren, Athleticen partida pantaila handian ikusi genuen eta arroza eman ziguten afaltzeko». Ez daukate hitzik behar beste eskertzeko.

OFIZIALTASUNA, NORMALTASUNA

Ofizialtasuna nola lortu zuten galdetzean, ondo gogoratzen ditu hastapenak. «Kontaktuak egiten hasi nintzen, nazioarteko selekzio ezberdinekin hitz egin nuen, batez ere ingelesekin. Harreman horretatik etorri zen Lezaman jokatu genuen lehen partida hura». 2021eko urrian jokatu zuten Euskal Selekzioak eta Ingalaterrak. Ondo gogoan du data hura Etxebarriak, «Athleticek asko lagundu gintuen orduan, eta Euskal Futbol Federazioak ere ekipamendua eskaini zigun». Gerora, laguntza horien falta handia sumatu du.

Jesus Etxebarriarentzat, funtsezkoak izan dira nazioartean sortutako harremanak. «Entrenatzaile ikastaroa egin nuen Ingalaterrakoekin, eta mundialera gonbidatu gintuzten 2023an». Mundialean parte hartu zutela eta «normaltasun osoarekin» ari direla nabarmendu du. «Onartutako nazioa gara munduan, FIWFA erakundeko kideak gara, baina gure herrian oraindik ez gara ofizialak. Kirol batzuetan urratsak egin dira, euskal pilotan,

Korrika egin ez arren, baloia jotzeko kalitatea ez da inoiz galtzen.

Aritz LOIOLA | FOKU

«Torrebiejako mundial honetan, Athleticeko zaletuak bertan duten Lagun Artean peñak –bermeotarrak gehienak– asko lagundu die. «Itzela izan da. Ikurrinak, pankartak...»

2021eko urrian jokatu zuen Euskal Selekzioak lehen partida Ingalaterraren kontra. Geroztik nazioartean onartuak izan dira, baina Torrebiejan arazoak izaten ari dira

sokatiran... lortu dira. Beste batzuetan lan asko dago egiteko oraindik. Ez dakit Espainiak erraz jarriko digun».

Mundial honetan bertan, ikurrina eta izendapena kendu nahi izan dizkiete. «Euskal Herria Basque Country izendapena aldatzera behartu dituzte antolatzaileak». Antza denez, oihartzun handia hartzen ari da Euskal Selekzioaren presentzia, eta PPK gobernatzeko duen ingurua izanik, goragotik mehatxu egin diete antolatzaileei. Euskal Herria Basque Country-ren ordeztu, «Región vasca» izendatu nahi izan dute euskal selekzioa.

«Baina lan asko egiten ari gara alde horretatik ere, 'Basque Country Euskal Herria' deitura mantentzea lortzen ari gara». Orduak kendu dizkio horrek Etxebarriari, baina badaki diplomazia behar-beharrezkoa dela kirol mailan ere eta harremanak lantzen ari dira.

IZURTZAKO UDA HAIEK

Arregi Campo irudi sorta, baserrian igarotako egunen memoria Gerediagan

Urkiolako Parke Naturalaren oinetara, Mugarra eta Untxillatx mendien magalean kokatuta, Durangaldeko herri txikiena da Izurtza. Bada, haren paisaien, ohituren eta lekuen memoria protagonista duen argazki funts bat dago Gerediagaren eskuetara heldutako azken materialen artean. Jabetza pribatuko argazki bilduma bat da, 50eko hamarkadako herritarren egunerokotasunaren sekuentzia ezberdinak islatzen dituena eta haien bitartez herri baten historia erakusten duena.

Azttertua eta digitalizatua izan ostean, Gerediagaren webguneko Dokumentategira joan dira zuzenean irudi horiek, iraganaren leiho digitalari eskualdeko ondarearen harribitxi berri bat gehituz. Aurrez, lana herrian bertan aurkeztu zuten, ekitaldi publiko batean, eta haren zati batek herrian bertan jarraitu du ikusgai, Udaletxeko balkoian, hain zuzen ere, Izurtzaren oroimena diren irudiei garrantzi kolektiboago bat emanez.

Hain justu, argazki zahar horiek duten garrantziaz galdetu dio GAUR8k Patri Laiseka Gerediaga elkarteko argazki artxiboko arduradunari. Jakina da argazkiek irudi bat ematen dutela lehen begi kolpe batean: paisaiak, objektuak, pertsonak... baina arretaz begiratu gero, beste gauza asko agertzen dira, garaiko gizarte horren irudi zabalago bat, adibidez. Horregatik, artxiboen tratamenduan aditua den Laisekarekin egin dugu hitzordua Durangoko egoitza nagusian.

Bertan dago Dokumentategiaren mami fisikoa, gidaridun ateen beste aldean sailka-

 HISTORIA / Nerea GOTI

Arregi Campo funtsa heldu da Gerediagaren eskuetara, eta handik, eskualdeko historiaren babesleku den Dokumentategira, Izurtzako herriari garai baten memoria itzuliz. Baserrian igarotako egun haien argazkien bidezko kontakizunaz eta islatzen duten gizartearen argazkiaz hitz egin du Patri Laiseka argazki artxiboko arduradunak.

tutako kutxa ugaritan. Liburu, argazki, soinu grabaketa eta agiri zaharrak daude gordetahan, besteak beste, tenperatura eta umeltasun egokietan, historiaren testigantza zutenak diren horien sekretuetara bidaiatzeko aukerak denboraren gaintetik iraun dezan.

Izurtzako material asko ez dago Dokumentategian, eta alde horretatik ere garrantzi berezia zuen Arregi Campo argazki funtsa eskuratzeak. Pasa-

den mendeko 50eko hamarkadara joan behar da Arregi Campo argazki funtsaren irudiak kronologikoki sailkatze-ko. Funtsa Bilboko familia batena da, Izurtzarekin oso lotuta egon dena eta dagoena. Bertan zituen sustraiak amak, eta seme-alabak txikitari Durangaldeko udalerrian pasatzen zituzten udak, amamaren baserrian, landa eremuak eskaintzen duen xarmaz inguratuta. Ez zen espero zen ekar-

Patri Laiseka Gerediaga
Elkarteko argazki artxiboko
arduraduna da.
Aitor KARASATORRE | FOKU

pen bat, eta hainbat ikuspuntutatik eman du arreta.

«Ustekabean iritsi zitzaigun. Bulegoan jaso genuen deia. Gabriel, semea, zen, istorioa apur bat kontatu zigun, eta euren asmoa beti izan dela hau guztia izurtzarren esku jartzzea. Orduan, Beñat eta biok haiekin elkartu ginen funtsa apur bat aztertzeke eta digitalizatzeko materiala zen ikusteko. Ikusi genuen interes handia zeukan materiala zela, garaiko bizitza, bizimoduak, jaiak, ohiturak... islatzen dituztelako», kontatu dio GAUR8ri Patri Laisekak. Izurtza herriko oso argazki gutxi izanik, Dokumentategiaren funtsa ontzeko balio zuten.

HAURREN UDAKO EGONALDIAK

Gabriel Arregi Garaigordobil da argazki horien egilea. Bilbotarra zen bera, Begoña izurtzarrearekin ezkondua, eta hiru seme-alabaren gurasoak ziren: Gabriel, Begoña eta Arantza. Haietako bat izan zen, hain zuzen ere, Gerediaga elkartearekin kontaktuan jarri zena, bilduma hark izan zezakeen interesak bultzatuta.

Arregi Campo familia Bilbon bizi zen urtean zehar, baina udan, Izurtzan egoten ziren, batez ere haurrak, Mendibe Ojanguren familiarena zen Mendibe baserrian. Bittori Ortuzar Larrabe amama izurtzarraren ondoan igarotzen zituzten udako egunak Bilboko umeek, garaian oso ohikoa zena. 200 irudi baino gehiago utzi ditu Arregik argazkilaritzarekiko zuen zaletasun hark. Familia girokoak dira gehienak, baina landa inguruko bizimoduaren, tradizioen eta ohituren informazio handia ematen dute.

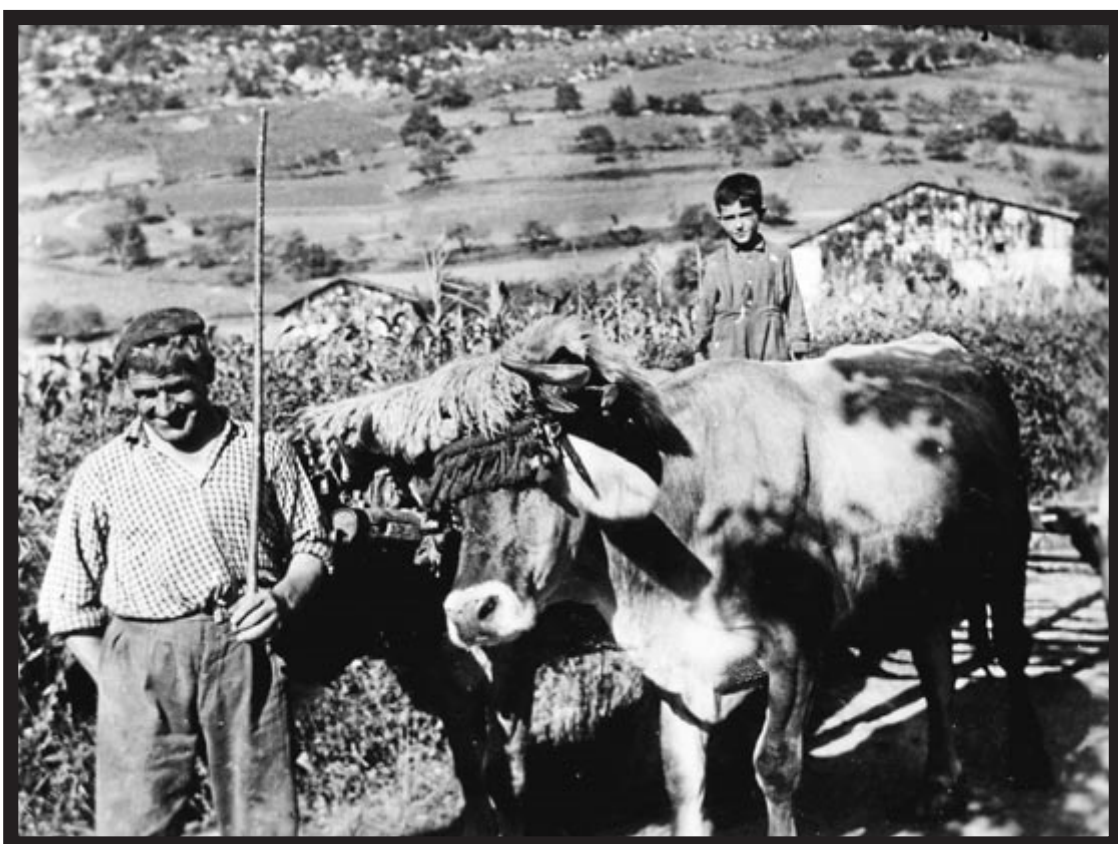
Bilbon bizi arren, Arregi Campo familiak harreman

Lerro hauen inguruan,
Arregi Campo familiaren
argazki funtsean jasotako
irudi batzuk,
Dokumentategian ikusgai
daudenak.

ARREGI CAMPO ARGAZKI FUNTSA |
GEREDIAGA ELKARTEA

handia izan du beti eta mantendu du Izurtzako herriarekin. «Zer ikusten da? Batez ere landa eremuko udako egonaldiak, eta apur bat denetarik dago. Guk bost multzotan banatu ditugu irudiak: egunerokotasuna erakusten dutenak, landa eremuko ohiturekin eta lanekin lotutakoak, familia argazkiak eta erlijioarekin zerikusia dutenak», kontatu du Patri Laisekak.

Irudi batean haur talde bat ikusten da errekaaren ondoan, nagusiekin jesarrita baserri aurrean, beste batean bi lagun idien ondoan etxerako bidean, jaunartze bat jendez beteriko plaza batean, dantzariak plazan jai egun batean... «Giro kostunbristako irudiak dira gehienak, agertoki ezberdinak erakusten dituztenak», dio Laisekak. Bakoitzari erreparatuta, ikusten den horrek ematen dituen bestelako informazio moldeez ere mintzatu da.

IRUDIEK DIOTEN HORI

Adibide bat partekatu dugu harekin: argazki batean otordurako prestatutako mahai baten inguruan agertzen dira pertsona batzuk, irudiaren ezaugarri teknikoak, jantziek, kode estetikoek... argi adierazten dute beste garai bateko eszena bat dela, baina datu horiek gabe ere, mahai gainean agertzen diren objektuei erreparatuta soilik, ageri diren plateri, mahai tresnei... beste garai batez hitz egiten duten elementuak direla ikus daiteke. Agertzen denak zein agertzen ez denak garaiko gizarte baten argazki zehatzago bat eman dezakeela komentatu du adituak.

Horregatik dio Laisekak, bere «begi analitikoarekin» behatuta, arreta eman diola emakumeak agertzen diren

Landa eremuko egunerokotasuna islatzen duten irudiak dira Arregi Campo funtsekoak. Ohitura, jai edota lekuen oroimenaren ikuspuntutik duen garrantzia azpimarratu dute

Argazkiek proiektatzen duten informazioa zabalagoa da, batzuek eta besteek erabilitako arropei edota protagonistak agertzen diren moduei erreparatuta lor daitekeena

Gerediagaren Dokumentategiko artxiboak. Aitor KARASATORRE | FOKU

moduak. «Argazki ezberdinetan, une ezberdinetan, emakumeak zaintzarekin lotuta agertzen dira, izan daitezke auzoko emakumeak, baserrikoak... umeekin daude beti, lanean, etxean zein kanpoan, baratzetan... Izan ere, emakumeak dira argazkietan gehien agertzen direnak», zehaztu du.

Sasoiko gizartearen argazki horretan, «gizonak edo mutilak tabernan daude, atsedean hartzen, ardo bat edaten... baina horrelako egoeretan dauden emakumeen argazkirik ez dago», jarraitu du Laisekak, eta begi analitiko horren zergatia azaldu du. Funts ezberdinak aztertu eta digitalizatu ditu Gerediaga Elkartean, eta

emakumeen figuraren presentzia aztergai izaten duen aspektuetako bat da. Beste xehetasun bat aipatu du: aurpegiak, arropak... «Izurtzako jendea modu batean janzten zen, Bilbotik zetozenak arropa ezberdinak zituzten. Landa eremuan lanerako arropa zuen herriko jendeak». Erromeriak ere agertzen dira hainbat argazkitan, eta erlijioarekin lotutakoak, errogatibak... Ohitura zen Izurtzan abadeak katekesian zeuden umeekin urtero antolatzen zuen irteera eta txokolate jana, eta usadio horren aztarna ere hainbat iruditan geratu da islatuta.

Egiletzaren ikuspuntutik begiratuta, gizonek duten prota-

AMODIOZKO POEMA BATEKIN GORDETAKO ARGAZKIAK

Zirrargarria da Dokumentategiko apalategien aurrean gelditzea eta gordetzen duten hori bistara edukitzea. Patri Laisekaren begi eta esku iaioekin egin du bisita GAUR8k, liburu zaharrak, objektuak, argazkiak, ikerlanak... gordetzen dituen horren hondora heldu nahian. Han, plaka formatuko irudien eta material ugariren artean, “Enojaduric” egile ezezaguneko XVII. mendeko amodiozko poemaren eskuizkribuaz hitz egin digu Laisekak. Baina gehiago dago urte luzetan pilatutako materialean; adibidez, Martin Sanchez de Marzanak, Axpe de Marzanako (Atxondo) orubeko jaunak, Arrasateko Kontzejuaren alde 1410ean Marzana dorrea mozteagatik eta erretzeagatik emandako tregoa eta barkatze gutuna, Gerediagako Batzar Nagusien lehen aipamen dokumentala jasotzen duen eskuizkribua. Memoriaren kutxa horrek oso itxura, formatu eta garai ezberdinetako 1.700 agiri baino gehiago gordetzen ditu eskuizkribuen atalean, eskualdearekin lotutako 3.000 liburu baino gehiago, gai monografikoen ingurukoak, toponimiari buruzkoak, eskualdeko idazleen lanak, 1958ra arteko 260 liburu zahar eta iraganaz eta orainaz hitz egiten duten 200 soinu grabaketa baino gehiago, milaka eta milaka argazki, 600dik gora postal eta grabatu... Altxor horri beharrezko espazio fisikoa ematea da orain erronka, eta Abadiñon sortu den aukeraren inguruko proiektua ari dira lantzen Gerediagan, altxor historikoari sabai berri bat emateko.

Laiseka, argazki funts baten
irudi bat tratatzen.
Aitor KARASATORRE | FOKU

gonismoa ere aipatu du teknikariak. Gizonak egindakoak dira argazki funts gehien-gehienak. Horregatik dio adituak behin baino gehiagotan komentatu duela «pena bat dela Durangaldea bezalako ingurune batean, non hainbeste jende bizi den, oraindik emakume argazkilari baten funtsik agertu ez izana». Egon badaudela zehaztu du Laisekak, baina askok ez dutela egin publiko egiteko urratsa. Eskualdeko emakume argazkilari bakar batzuen lanak jaso ditu Dokumentategiak, horien artean Margarita Maturana aipatu du. Berrizko moja bat zen, munduan zehar lankidetzaz proiektuetan aritu zena, baina egile gehiago egon behar dira emakumeen artean.

Dokumentategira heldu diren argazki funtsak jarduera profesionalarekin lotuta daude askotan, herrietan zeuden argazkilaritza zerbitzu eta denden kasuak, adibidez, baina garaiko argazkilaritza familia bakar batzuen eskuetan ze-

goen “hobby-a” zen, oso etxegutxitan baitzegoen argazki kamera bat. Arregi Campo funtsaren kasuan, adibidez, argazkiek duten kalitatea da Gerediagako adituak nabarmendu duen beste ezaugarrietako bat. «Esposizioa, zuri-bel-tzak, enkoadraketa, ikuspuntua... ikusten da kamera on bat zeukala, eta metodikoa zela», dio Laisekak, eta gaineratu du berarentzat «sorpresa» izan dela argazkiek erakusten duten kalitatea. Egileak utzi zuen arrastoaz, azaldu du «oso kostunbristak» direla irudiak, eta nabari dela «egu-

Artxibategiak gordetzen duen materialak izugarritzako balioa du herrien oroimenaren ikuspegitik, baina erabileraren aldetik aukera sorta zabala da publiko orokorrarentzat

«Dokumentategiak gero eta eskaera gehiago jasotzen du eta guretzat oso garrantzitsua da hori, zeren horrek esan nahi du artxiboa bizirik dagoela», azpimarratu du Laisekak

nerokotasuna islatu nahi zuela oso modu pertsonal batean».

Garai bateko argazkilaritza eliteen eskuetan baino ez zegoen praktika izaten zen. Maila ekonomiko altuko familiek aukera zuten Alemaniatik edota Madrildik ekarritako kamerak edukitzeko, sasoi hartan bertan baitzegoen argazkilaritza inguruko mugimendu nagusia, eta handik etortzen ziren uneko azken kamerak, gogoratu du Laisekak.

Edonola ere, denborarekin orokortu zen praktika, eta azpimarratu du eskualdean joera handi bat izan dela beti argazkilaritzarekiko. Inguru pribatuko argazki funtsez gain, eskualdean argazki denda asko egon direla aipatu du, Durangon bertan eta Zornotzan, eta argazkilaritzarekiko joera konstantea izan da. «Esango nuke Argazkilaritzarekiko zaletasuna oso barneratuta izan duen herri bat dela», dio Laisekak.

BULTZADA FUNTS BERRIENTZAT

Horren adibide dira azken urteetan Gerediagaren artxibategira heldu diren ekarpen guztiak. Ansorena familiaren irudi sorta ekarri du gogora, Carlos Merinorena... Argazki funts horiek ateak zabaltu zizkieten beste askoren iritsierari. Azaldu duenez, nolabaiteko bultzada izan zen jendeak ikus zezan aukera bat zegoela, ondare kolektiboa izan zitekeen zerbait gal ez zedin, babestu eta herriarekin partekatzeke.

«Agian jendeak ez du jakin hemen aukera hori zegoela, hemen uzteko, hitzarmen bat sinatu eta erabakitzeko hau publikatu ahal da, hau ez... Kasu askotan familiari itzultzen zaio funtsa, eta beste kasu batzuetan hemen gelditzen da eta guk babesten dugu». Ho-

rrela joan da eraikitzen erabileran anitza duen artxibategi bat. Izan ere, publiko orokorraraz gain ikertzaileak, erakundeak eta kolektibo ezberdinak gerturatzen dira oso izaera ezberdinetako lanen harira, izan daitezke argitalpenak, erakusketak... agertoki zabal bat dago erabilerari dagokionez.

Gai zehatzen inguruko lanentzat, irudiak edota datuak lortzeko bidea izaten da Dokumentategia. Mota askotako ikerketetarako iturri ere bada. «Normalean ikerketa historikoak izaten dira, baina badaude guk diogun moduan ‘ikerketa bitxiak’ ere. Pasa den urtean jaso genuen Marta Calvoren eskaera, Abadiñoko Auxilio Soziala izenekoaren ikerlana zebilen egiten, eta Dokumentategiari esker topatu zituen argazki berezi batzuk, ezagutzen ez zituenak... Baina pertsona ezberdinak etortzen dira euren ikerketetarako material bila. Orain dela urte bi, adibidez, Espainia mailako foro batean ikerketa bat zegoen Tabirako baselizaren inguruan, eta argazkien bila etorri zen arkitekto bat. Argazki oso zaharrak daude, eta hori ondare preziatua da» hainbat esparrutan, azpimarratu du.

Eskualdearekin lotutako elementuak gordetzea eta ondare material eta immaterial hori «zaintzea eta zabaltzea» Gerediagak sorreratik izan duen helburu nagusietako bat dela azpimarratu du teknikariak. Horrek eraman zuen 60ko hamarkadatik eskuratutako materiala jaso eta babestera, eta 80ko hamarkadatik aurrera artxibategiari forma ematera. Azken urteetan, digitalizazioan zentratu da lana, eskualdeko orainari eta iraganari leio anitza eta gero eta osatua go bat eskainiz.

Eñaut ZEBERIO BERAOKETXEA

Psikologian graduatua

Erresilientzia: igeri egiteko ala itotzeko tresna?

Erresilientzia terminoak nonahiko presentzia hartu du azken urteotan diskurtso politiko, psikologiko eta sozialetan.

Gizabanakoek ezbeharre-ra positiboki egokitzeko, krisiak gainditzeko eta zailtasunei aurre egiteko duten gaitasun gisa aurkezten da. Lehen begiratuan, nozioak positiboa dirudi: indarra, iraunkortasuna eta indarberritzeko gaitasuna iradokitzen ditu. Hala ere, zalantzan jarri behar dira bere oinarri ideologikoak eta bere erabilera gaur egungo dinamika neoliberaletan.

Neoliberalismoak erresilientzia txertatu du bere aparatu kontzeptua-lean, gobernu-tresna gisa. Logika horren pean, krisiak, prekaritatea edo esplotazioa kolektiboki eraldatu behar diren egiturazko arazo gisa interpretatzeari uzten zaio, eta norbanako bakoitzak bere kabuz kudeatu behar dituen erroka bihurtzen dira. Erresilientzia, horrela, betebeharrak moral bihurtzen da: lanaren ezegonkortasunari, zerbitzu publikoen okertzeari edo eskubide faltari egokitzeko gai izatea jada ez da arazo politikoa, baizik eta “trebetasun emozionalen” eta “kudeaketa pertsonalaren” kontua.

Horrela, Estatuaren eta erakundearen erantzukizuna norbanakoen esku uzten da. Norbaitek aurrera ateratzea lortzen ez badu, ez da kapitalismoari datzekion egiturazko desberdintasunaren edo esplotazioaren ondorio, haren ustezko erresilientzia faltarena baizik. Biktima bi aldiz zigortzen da: lehenik, baldintza material txarrengatik, eta ondoren, “aurre egiten” jakin ez izanagatik sortzen den kulpabilizazio psikologikoagatik.

Erresilientziaren diskurtso burgesak prekaritatea eta zapalkuntza naturalizatzen ditu. Bidegabekeria paisaia sozialaren ezaugarri mugiezin bihurtzen da horrela. Baldintza txar horiek zergatik existitzen diren galdetu beha-

rrean, erresilientziak halabeharrezko-tzat onartzeko eta horietara moldatzeko eskatzen digu. Diskurtso guztiz kontserbadorea da, dagoen ordena babesten duena eta eraldaketarako edozein bulkada neutralizatzen duena.

Gainera, erresilientziak isolamendua indartzen du: pertsona bakoitzak bere baitan aurkitu behar ditu bizi-rauteko tresnak. Lotura komunitarioak, elkartasuna eta antolakuntza ikusezin bihurtzen dira, zapalduen benetako baliabide historikoak direnak. Erresilientzia neoliberalak, emantzipazioa sortu beharrean, mendetasun kudeatua sortzen du.

Martin-Baro bezalako egileek adierazi dute ezinezkoa dela prozesu psikologikoak ulertzea baldintza sozial eta politikoak kontuan hartu gabe. Ikuspegi horretatik, erresilientzia ezin da ezaugarri indibidualen multzo batera murriztu; fenomeno sozial eta kolektibo gisa ulertu behar da. Zoritzarrari aurre egiteko gaitasuna ez da sortzen subjektu isolatuen barnealdetik, baizik eta memoria historiko partekatutik, laguntza-sareetatik eta, batez ere, sufrimendua sortzen duten egituren aurkako ekintzatik.

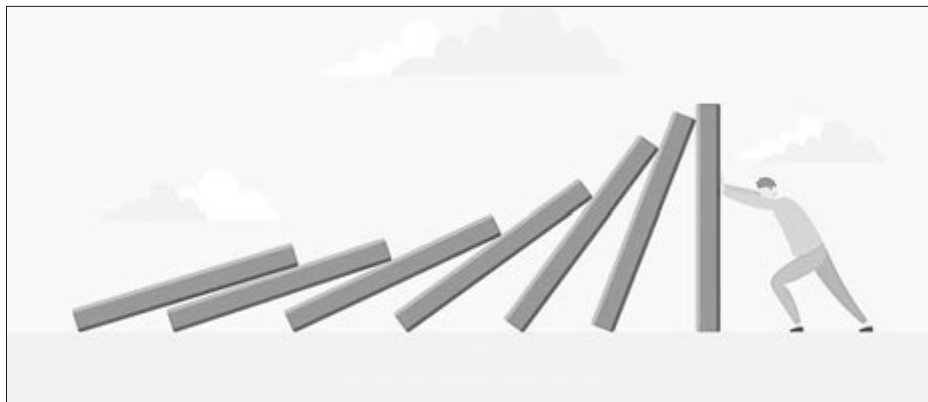
Erresilientzia indibidualizatua ez da nahikoa. Prekaritatea, desberdintasuna eta alienazioa sistematikoki sortzen dituen sistema baten aurrean, erantzun

egoki bakarria ekintza sozial kolektiboa da. Grebak, gizarte-mugimenduak, protestak eta elkartasun-sareak ez dira “aurre egiteko estrategia” hutsak; ez-beharra jasateko gaitasuna ez ezik, ez-beharra sortzen duten baldintzak aldatzeko ahaleginak dira.

Ekintza soziala, beraz, erresilientziaren beharrezko atzealdea da. Antolakuntza kolektiborik gabe, erresilientzia kontsigna huts batera mugatzen da, *statu quo*-a legitimatzeko soilik balio du. Ekintza sozialarekin, ordea, erresilientziak bere benetako zentzu politikoa hartzen du: ez sumisio moldakor gisa, baizik eta indar eraldatzaile gisa.

Azken finean, erresilientziaren kontzeptuak, diskurtso burges eta neoliberalak egokitu duen heinean, mekanismo despolitizatzaile gisa funtzionatzen du. Egiturazko bidegabekeria erroka pertsonal bihurtzen du eta arazo sozialen sustrai politikoa ezkututzen du. Horregatik, erresilientziaren kontzeptuari egiten zaion kritikarekin batera, aldarrikapen argi bat egin behar da: ez dugu behar esplotazioa jasaten ikasiko duten norbanako erresilienterik, baizik eta esplotazioa ezabatzeke borrokatuko duten komunitate antolatuek.

Benetako erresilientzia ez da jasatea, kolektiboki aurre egitea baizik. Ez da egokitzea, eraldatzea baizik. •

Benetako erresilientzia ez da jasatea, kolektiboki aurre egitea baizik. GETTY IMAGES

{ koaderno } Iker BARANDIARAN

Trumpantojo

Pasa den astean sindikatuek Palestinaren alde deitutako lanuztearekin bat egin genuen askok, kontzentrazio eta manifestazio oso jendetsuak izan ziren, baten ordua!, baina entzun nion bati baino gehiagori «hangoa ez da ba dagoeneko konpondu?» galdera, eta zur eta lur geratu nintzen.

Bi urte luze pasa behar izan dira munduko herritarren oihua ozen entzuteko. Aurretik inoiz zuzenean ikusi gabeko sarraskiak izan dira bata bestearen atzetik, zein baino zein gupidagabeago eta basatiago. Eta horren guztiaren egile, inpunitate osoz aritzen den Israelgo estatu sionista, arrazista eta kolonialista.

Hamarkada luzeak joan dira, Israelgo estatua sortu zenetik, sionisten helburua palestinarrak haien lurretatik bota eta hiltzea dela, finean herri hori desagerraraztea. Eta inork irmo aurre egiten ez dieenez, inpunitatean sinistuta, jada basakeriak ez du inongo mugarik.

Milaka eta milaka palestinarrak erail dituzte, horietako asko umeak; bonbardatu eta suntsitu dituzte ospitaleak, eskolak, etxeak... bizitza irudikatzen duen edozer, eta erail dituzte, baita ere, historian beste inon baino osasun langile, kazetari eta GKEetako kide gehiago. Ez dute lekukorik nahi eta laguntza oro ezabatu nahi dute.

Gobernuek, gizarteak, herritarrok hainbeste hamarkadatan utzi diegu sionistei nahi zuten guztia egiten, eta halako tamainako gorrotoa eta arrazakeria erein dute Israelgo estatu barruan, ezen biztanleriaren zati handi batek ondo ikusten baitu egiten ari diren sarraskia. Palestinarrak bigarren mailako herritarrek dira, etsaiak, eta horiek suntsitzea legezkoa da haientzat.

Bada, orain, bi urte luze eta gero, munduan barrena herritar asko eta asko konturatu dira, gure gobernuek ezikusia –hortaz, genozidei laguntzea– egiten badute ere, ez dela bidezkoa egiten ari direna; ezin-

bestekoa dela injustizia hau gelditzea eta Israelgo errudunak auzipetzea.

Munduko kaleetan protestak biderkatzen joan dira azkenekoz, BDZ ekimena gero eta indar handiagoa hartzen ari da, eta milioika eta milioika dolarrekin eusten duten Israelen aldeko propaganda ipurdi bistan gelditzen ari da, krudelkeria erraldoi horren aurrean gezurra eta manipulazioa ezin direlako betiko eutsi. Horregatik, orain, justu, salbatzailetik ezer ez daukan eta, aurretik Biden-ek bezala, Israel ekonomikoki eta militarki sostengatzen jarraitzen duen Trump zitalak bake proposamen bat ekarri du mahai gainera. Zertarako? Israelek nazioartean gaur egun duen hiltzaile eta arrazista irudia nola hala estali eta, foku gutxiagorekin, lan zikin bera egiten jarraitzea errazteko.

Horretarako, Netanyahu lagun minarekin batera, bake akordio bat antzestu dute, herritarrek sutan ditzuten gobernuak baretzeko. Eta, dagoeneko, ikus-

Hainbeste hamarkadatan utzi diegu sionistei nahi zuten guztia egiten, halako tamainako gorrotoa eta arrazakeria erein dute Israelgo estatu barruan, ezen biztanleriaren zati handi batek ondo ikusten baitu egiten ari diren sarraskia

ten hasiak gara Israelgo estatuak ez duela hitza betetzeko inongo asmorik.

Palestinatik kanpo askok eta askok pentsatu genuen eta dugu akordio hori tranpa bat dela, ziur aski bertakoek ere bai, baina nahiz eta hala pentsatu eta seguruenik tamalez asmatu, gu ez gara inor, gure bizimodu erosotik, palestinarren prakak jantzi gabe haiei zer egin behar duten esateko. Dagokiguna da han gertatutakoa salatu eta haiei babesa ematen jarraitzea. Hori zor diegu gutxienez palestinarrari eta ondorengoei. •

«Gatazkaren memorian gazteek beraien ikuspegia inportantea dela sentitu behar dute»

Sentitzen duzu euskal gatazkak zuri eragin dizula? «E... eni pertsonalki, zinez, ez dut uste hola. Gero, hara, edo hil diren pertsona horiek guztiak, ez d[it]ut ezagutu. Eta preso izan direnak ere orain gehienak askatuak izan dira eta ez ditut preso ezagutu. Ez dakit». Orduan, euskal gatazkaren biktima ez zara sentitzen? «Gatazkaren biktima ez. Ez dut uste gatazka horrengatik – bo, gero ez dakit. Agian gero – beraz, ez dakit, ez dut uste. Baina beharbada gaizki – ez dut aski pentsatzen, ez dakit, beharbada».

Samara Velte (Zarautz, 1991) ikerlaria da galderak egiten ari dena. Anhauzeko 16 urteko mutil bat, berriz, erantzunak eman dituen a –‘Unai’ ezizena jarri dio–. Gazteak ez dirudi oso ziur dagoenik: «E..., agian, ez dakit, beharbada...», hala-koz josita dago erantzuna. Gazteek horri buruz (ere) ezer ez dakiten seinale?

Velteren hitzetan, askoz konplexuagoa da auzia. 18 eta 22 urte arteko 42 gazterekin euskal gatazkaren inguruko sakoneko elkarrizketak egin ostean, «iragan kolektiboarekiko dituzten pertzepzio eta posizionamenduen analisi diskurtsiboa» egin du doktore tesian. Hala, «ez dakit» horien atzean dauden jakintzak eta egiturazko mugak azaleratu ditu, fokua beste galdera batean jarritz: «Zein iturri izan dituzte? Zer erakutsi diegu?».

Gazteak eta memoria. Haste-ko, nola ulertzen duzu memoria?
Nik memoriari buruz hitz egiten dudanean memoria kolektiboari buruz ari naiz, ez memoria prozesu indibidual edo

SAMARA VELTE MORAN

EHU-KO IRAKASLEA

Ikus-entzunezko Komunikazioan graduatu eta kazetari aritu ondoren, egun EHuko ikerlari eta irakaslea da, NOR ikerketa taldean. Euskal gatazkaren memoriaren eraikuntzan gazteei «ahalik eta menuzabalena» eskaintzeko apustua egiten du.

Mikel URDANGARIN IRASTORZA

psikologikoei buruz. Memoria kolektiboa gizarte, komunitate edo talde batek bere iraganari buruz eraikitzen duen narratiba bat da. Esanahi sistema partekatuta bat da; alegia, sinbolo batzuk sortzen ditugu, sinbolo horiek zerbait esan nahi dutela adosten dugu eta esanahi horiek gure bihurtzen ditugu. Ez da hainbeste zu edo ni non egon ginen egun horretan, baizik eta bion artean egun hori garrantzitsua dela adostu dugula.

Hortaz, memoria kolektiboa eraikitako narratiba bat da. Istoria bat da, ez du zertan egia ere izan. Izan dezakegu geure buruari buruzko narratiba bat, gertakarien benetako bilakarearekin zerikusi handirik ez daukana. Zergatik? Memoria gehienetan ez delako egiten iragana esplikatzeke, gaurkotasuneko posizioak justifikatzeko baizik. Horrengatik, memoria kolektiboak taldeen izateko arrazoia esplikatzen duten galderei erantzuten die: talde bezala nondik gatoz eta nora goaz? Narratiba bezala potentzial kohesionatzaile oso inportantea dauka. Baita normatiboa ere, taldeari orientatzeko balio baitio.

«Gu» baten eraikuntzaren parte da, orduan. Euskal gatazkari dagokionez, zein da gazteek «gu» horretan edo horietan duten lekua?
Nik uste dut belaunaldi arteko esperientziak eta abiapuntuak oso desberdinak direla. Belaunaldi honen ezaugarri nagusia da haien memoria kanpoko kontakizunetan oinarritua dela, ia erabat. Aurreko belaunal-

diekin konparatuta oso esperientzia propio gutxi dauzkate eta ez dira sentitzen historia horren protagonista, ikusle sentitzen dira. Orduan, ez dute sentitzen gertatutakoari buruz lehen pertsonan hitz egiteko legitimataterik: beti da ‘kontatu didate-nez, entzun dudanez...’.

Eta zer kontatzen diete? Zer entzuten dute?
Memoria kolektiboaren arazo, zailtasun edo interesguneetako bat da ez direla inoiz estankoa, beti lehiatuak direla. Badago narratiba ofizial ezarri bat, normalean instituzio politikoetatik ezartzen dena –askotan hezkuntza da legitimazio handia ematen duen instituzioa–. Eta gero daude memoria kolektibo ez ofizialak, talde zehatz batzuetakoak izan daitezkeenak, ideologia politiko zehatz batzuei lotutakoak... Familiarrak beraiek ere izan daitezke.

Orduan, gazte batek nondik jasotzen du informazio hori? Seguruenik errealitate desberdinak daude, baina gazte guztiak narratiba ofizialaren eraginpean jarrita daude. Adibidez, gure kasuan pisu handia hartu du terrorismoaren narratiba horrek: ‘biolentzia oro gaizki dago’ eta horrelako mezuak oso orokortuta daude gizartean eta oso gutxi kuestionatzen dira.

Hortik abiatuta, euren testuinguru partikularren arabera, bestelako narratibetarako sarbidea ere izan dezakete, baina guztiak ez daukate kontraste hori.

Zuk diozunez, errelato hegemoniko hori oso zentratuta dago gatazkaren alderdi militar, biolento eta fisikoan –berreziki biolentzia batean–.
Euskal gatazkari buruz hitz egiten dugunean, ulerkera orokortua da biolentziazko gataz-

ka bat izan zela nagusiki. Arreta berehala joaten zaigu alderdi armatura, militarretara. Hildakoetan pentsatzen dugu. Eta hori ikusten da gazteak elkarriketatzerakoan ere, beraien diskurtsoetan ere segituan ateratzen da hildakoen edo larriki zaurituen zentralitate hori. Min fisikoak protagonismo handia hartzen du gatazkaren beraren irakurketan, eta bestelako alderdiak –politikoak, ekonomikoak, sozialak eta bestelako asko– bigarren planoan geratzen dira.

Asko zentratzen gara sufri-mendu fisikoan. Egia da memoria kolektiboan iraganeko sufri-menduak aitortzea oso garrantzitsua dela, ze gizarte batek bere iraganarekin bakeak egiteko modu bat da. Baina sufri-mendu horiek lehen planora ekartzerakoan, arriskua da bestelakoak bigarren mailan eta eztabaida publikotik kanpo gelditzea, ahaztuta.

Nik uste dut hor arazo bat daukagula, ze horrek ikuspegi gero eta sinplifikatzaileago bat transmititzen du. Batez ere gazteengan pentsatuz ari naiz orain. Gazteek gatazkari buruz hildakoetan bakarrik pentsatzen badute, eta ez baldin badaukate hildakorik beraien ingurune gertuan, seguruenik oso azkar deskonektatuko dute arazo horretatik, orduko arazoaren eta beraien gaur egungo errealtatearen artean ezingo dituzte-lako loturak bilatu. Aldiz, ulertarazten bazaie gatazka gauza askoz zabalago bat izan zela, gatazka horretan parte hartzeko eta sufritzeko modu pila bat egon zirela, eta horrek gizartearen zati oso-oso handi bat zi-priztindu zuela –seguruenik beraien hurbileko jende asko ere bai–, konexio puntu askoz gehiago topatuko dituzte. Eta nik uste dut konexio horrek

Argazkiak: Iñigo URIZ | FOKU

ahalbidetu dezakeela interes edo ikasketa aktiboago bat.

Biolentzia oro beti erabat absurdoa izan dela etengabe azpimarratzeak ere deskonexioa sortzen duela diozu.

Gizarte bezala oso baketsu eta demokratiko bezala agertu nahian, atzera begira ulertzen oso zailak diren mezu batzuk sortzera iristen gara. Bat da biolentzia oro, testuinguru eta garai guztietan, irrazionala dela, eta, beraz, gaizki dagoenaren diskurtsoa: ‘Euskal gatazkaren testuinguruan gertatu zen biolentziak ez du inolako oinarri eta heldulekurik’. Diskurtso hau sektore politiko oso eskuindarretik bultzatu da, baina esango nuke dezente sartu dela bestelako sektoreetan ere, Euskal Herrian XX. mendean gatazka armatu bat sortzea gauza erabat

anakronikoa eta zentzugabea zela esanez.

Bigarren Mundu Gerra edo beste edozein gatazka armatu ez genuke eromen kolektiboko termino horietan esplikatu, baina euskal gatazka, batzuetan, bai. Zergatik? Ikasketaren ikuspegitik, askoz erabilgarriagoa litzateke esplikatzeko ‘begira, egon zen gatazka armatu bat; sortu zen momentu horretako aktoreek zeuzkatelako posizio hauek eta interes hauek eta erabili zituztelako bide batzuk edo besteak’. Imajinatzen dut historiografiak egingo lukeena. Eta horrela bai, horrela ikasten duzu gauzak zergatik gertatu ziren.

Kontrakoak deskonexiora gonbidatzen ditu gazteak: zertarako egingo dute zentzugabea den zerbait ulertzeko ahalgina?

Baieztapen kategoriko horien beste ondorio bat tabuak dira, ezta? «ETA Voldemort da» zioen elkarriketatuetako batek; hau da, gaizkiaren adierazpide ilun bat, kasik ezin dena izendatu ere egin.

Hori da ondorioa. Ez dakigu zer esan gai honi buruz, baina badakigu ez dugula hitz egin behar... baina ez dakigu zer den ez duguna esan behar. Orduan, harreman oso eskizofreniko bat daukagu gai honekin. Esan nahi dut, gizarte mailan inork ez du modu argian hitz egiten gertatutakoari buruz, ez dugu honi buruz hitz egiten. Eta hori, noski, belaunaldi berriek hautematen dute.

Eta orduan, beraiek zer egiten dute inguruan sumatzen duten horrekin? Nola edo hala beraien narratibak eraikitzen saiatzen dira. Baina hutsuneen

gainean eraikitako narratiba bat da, neurri handi batean, eta orduan beraien bestelako ezagutzeekin osatzen dituzte.

‘ETA Voldemort da’ esaldia asko gustatu zitzaidan, memoria nola eraikitzen den ikusten delako. Alde batetik, iraganari buruz jaso dituzun inpresioak daude –data edo izen zehatzez harago, emozioak, gizartean sumatu dituzun tabuak, jokatzeke moduak, mugitzen garen espazioak, janzteko moduak...-. Eta hortik jasotzen dituzten datuak-edo beraien testuinguru garaikidearekin lotzen dituzte. Kasu honetan, zein da nire belaunaldiko sinboloa? Voldemort, Harry Potterren gaiztoa. Ondorioz, ETA eta horrek iradokitzen didan guztia sinbolo hori erabiliz esplikatuko dut.

Alde horretatik, interesgarria da ikustea memoriari lotutako narratibak belaunaldiz belaunaldi aldatzen doazela. Alegia, kakotx artean, berdin du guk zein narratiba ematen diegun, ze beraiek ez dute inoiz hitzez hitz erreproduzitu, beraiek beti egokituko dute beraien testuinguru sozialera, beraien garaiko gatazkekin eta sinboloekin elikatu, eta ondorioz, beti hartuko du forma desberdin bat. Guk egin dezakegun onena ahalik eta menu zabalena eskaintzea da, beraiek gero hortik baliagarri zaiena hartzeko.

Bestalde, gatazka bere aurpegi militarerra murrizteak gazteen hainbat bizipen kanpo uzten dituela diozu. Kurioso-ki, ETArek biolentzia era batera edo bestera jasan duten askorena ere bai.

Hori da ondorioetako bat. Esperientzia oso gutxi batzuk hartzen duten zentralitatearen on-

dorioz, gainerako esperientzia mota guztiak bigarren planoan gelditzen dira. Eta, ondorioz, horiekin erlazionatzeko edo horiei buruz hitz egiteko legitimitatea ere gutxiago sentitzen dute horko protagonistek edo hurbilekoek. Horregatik, ez die bakarrik eragiten Estatuaren biktimei, baizik eta ETArek bestelako biolentziak sufritu dituzten horiek ere ez dute legitimitaterik sentitzen eztabaida publikoan beraien lekukotza

«Gatazkan parte hartzeko eta sufritzeko modu pila bat egon zirela ulertuz gero, gazteek konexio puntu askoz gehiago topatuko dituzte»

emateko eta beraien posizioa aldarrikatzeko. Eta hau arazo bat da, ze esan nahi du eztabaida publikora iristen diren esperientzia eta kontakizunen aniztasuna gero eta txikiagoa dela.

Jendeari ulertarazi behar diogu esperientzia indibidual bakoitza kontatua izateko eta jasotzeko legitimoa dela. Eta gero ikusiko da nola enkajatzten duen eraikitzen ari garen narratiba kolektibo horretan, baina zuk bizi izan zenuen hau

nahiko inportantea da kontatua izateko. Bestela memoria kolektibo honek ez digu balio-ko gizarte bezala.

Jakina denez, Estatu bortxa jasan dutenek are zailtasun handiagoak dituzte haien bizipenak plazaratzeko. ‘Leirek’ dio «bizirik gauden bitartean, kontatu behar dugu». Zein tresna eta zailtasun dituzte horretarako?

‘Leire’ gurasoak kartzelan izan dituen gazte bat da. Ondorioz, noski, berak esperientzia pertsonal oso markatu bat dauka. Berea ez da hainbeste *a posteriori* eraikitako memoria bat, edo ez bakarrik, memoria pertsonal bat ere badago. Hor bere esperientzia publikoki azaleratzeko zailtasunari buruz hitz egiten du, oso kontziente delako esperientzia indibidual horrek gizartean existitzen den diskurtso nagusiarekin zuzenean talka egiten duela. Diskurtso nagusia baldin bada ‘ETA-kide guztiak biolento batzuk dira, gaiztoak dira, eta kartzelan egotea merezi dute’, eta zu ume bat baldin bazara, zure gurasoak kendu dizkizutena, preso izateagatik kartzelan biolentzia mota zehatz bat sufritzen dutenak... ba nahiko baztertuta sentitzen zara seguruenik. Batez ere, nahiko deslegitimatuta.

Zer gertatzen da? Estatuak bere buruarentzat eraiki duen memoria hori kuestionatzen duten narratibak direla. Ondorioz, azaleratua izateko ez zaie hainbesteko espaziorik ematen, eta horretarako bestelako bide komunitarioak bilatu behar dituzte. Hor garrantzitsua da inguruko gizarteak ze babes, legitimitate eta sinesgarritasun ematen dizun.

Bide horretan, «Motxiladun umeak» kategoria ezkutuan zeuden bizipen batzuk izendatu eta azaleratzeko ahalegi-na izan da, ezta?

Hori da. Izendatzeak legitimitate bat sortzen du, 'hau existitu da eta ez da salbuespen bat' esateko modu bat delako. Eta gainera, dokumental hori ETBn eman zen, telebista publikoan. Era horretan ulertzen da horrek gero sortu zuen zalaparta ere: eskuin muturreko elkarteak eta abar hori isilaraztera ateraziren, narratiba horiek maila pertsonalean mantendu nahi dituztelako, eztabaida publikotik ezabatuta.

Hezkuntza aipatu duzu lehen, legitimitate handia daukan instituzio multzo bezala. Zenbait ekimen egin dira: 'Here-negun' programa, 400dik gora ikaslerekin egin berri diren saioak... Nola baloratzen dituzu?

Errealitatea da hainbat programa probatu direla eta ez duela batek ere benetan funtzionatu: programa pilotuak egin dituzte, gero utzi egin dituzte, izena aldatu diete... Ez dago kontsentsu politikorik, eta orduan beti blokeatzen da. Niretzat, gizarte bezala iraganari buruz oinarritzko narratiba batzuk adosteko daukagun ezintasunaren sintoma bat da hori. Seguruenik, jatorritzko gatazka haren oinarrian zeuden galdera asko oraindik erantzun gabe daudela esan nahi du.

Irudipena daukat programa horiek indar politikoei eta instituzioei beraiei buruz gaur egun eman nahi duten irudiarengatik oso baldintzatu daudela, eta ez daudela hurrengo belaunaldiaren beharretatik pentsatuta. Nik

«Memoriaren hezkuntza ezin dugu norabide bakarreko transmisio bat bezala ulertu. Ikasketa dialogo bat eta esperientzien elkartruke bat ere izan daiteke, betiere tresna batzuk emanda»

uste dut fokua hor jarri beharko genukeela.

2020an bukatu zenituen elkarriketak. Bost urte pasatu dira jada. Denborak aurrera egin ahala, errazagoa edo zailagoa da gatazkari buruz hitz egitea?

Logikak esango luke zenbat eta distantzia gehiago hartu iraganeke gertakariekin, orduan eta errazagoa dela haiei buruz hitz egitea. Baina errealitatean ikusten ari garena da batzuetan kontrakoa dela: tabu horren ondorioz, euskal gatazkari buruz tonu eta termino batzuetan hitz egitea gero eta zailagoa da. Adibide bat jartzearen, orain dela 20 urte

politikoki egiten ziren mugimendu batzuk –adibidez, ETA-rekin negoziatzea, presoak askatzea, eta abar– handik 20 urtera esfera politikoa onartezin bihurtu ziren. Edo gizarte mailan euskal gatazkari buruzko umore jakin bat egitea gero eta zailagoa da. Gero eta kontrolatuago dago, behintzat.

Lehen igual naturalizatua zegoen, eta gaur egun horrelako eremu sakro-santu bat bihurtu dugu. Eta gainera, gehienok hor 'egon' ez ginenez, are ukiezinago bihurtzen da.

Amaitzeko. Gazteak ez direla hartzaile pasibo hutsak aldarrikatzen duzu. Zein espazio ireki daitezke lasai hitz egin

eta askotariko ahotsei bide emateko?

Gazteek eztabaida honetara gonbidatzen ditugula sentitu behar dute, beraiei ikuspegia –ez du zertan iritzia izan– inportantea dela. Baina horretarako espazioak behar dituzte, beste-lako errealitatearekin topo egiteko, testuliburuez harago: bestelako esperientziak bizi izan dituzten pertsonekin egoteko, beraiei ingurune fisikoa esploratu ahal izateko... Adibidez, ikerketako parte-hartzaile batzuk egunero pasatzen ziren memoriako gune baten ondok eta ez zekiten hori interpretatzen.

Eta ez da karga guztia eskolan jartzeagatik, baina uste dut

hezkuntzak testuinguru seguru bat eskaini dezakeela. Hori ere oso garrantzitsua da, ze sozialki hain tabuak eta hain zigortuak diren gaiek beldur handia ematen dute: zertarako hitz egingo dut honi buruz hanka sartu baldin badezaket? Edo ideologizatuegi edo politikoei bezala seinalatuko baldin banaute? Edo 'terrorista', 'pro-etarra' deituko badidate? Seguruenik beste aldean ere egongo dira kezkak: zertarako kontatuko dut nire senide bati ez dakit zer egin ziola ETak, horrek sozialki baztertuko baldin banau?

Horretarako gatazken konponbiderako pedagogia bat behar dugu. Memoriaren hezkuntza ezin dugu norabide bakarreko transmisio bat bezala ulertu –alegia, irakasleak dakien guztia esplikatzeko du, ikasleek jasotzen dute eta gero azterketa batean erantzun zuzenak ematen dituzte–. Ikasketa dialogo bat eta esperientzien elkartruke bat ere izan daiteke, betiere tresna batzuk emanda, elkarri minik eman gabe.

Nik pentsatzen dut errazagoa izan beharko lukeela, hain justu ere, beraiei daukaten distantzia emozional horrengatik. Askotan, helduagoek galdetzen didate gazteei buruz: 'Damutzen dira? Badaukate horrelako min hori?'. Ba ez, ez daukate minik, ez zutelako sufritu; ez dira damutzen, ez zutelako ezer egin, ez zeudelako bertan. Eta ondo dago, ez zaie exijitu behar aurreko belaunaldiaren emozioak bere horretan hartzea eta motxila horrekin kargatzea. Hori aurreko belaunaldiaren motxila bat da. Aprobetxatu dezagun gazteek daukaten distantzia emozional hori, ez gaizki egiten ari direla ulertarazteko, baizik eta beraiei bestelako ezagutza bat sor dezaketelako.

Emozioak osasungintzan

**Maiden IANTZI
GOIENETXE**

Urduri dago, sabela itxita ezin bazkaldu. 112. Zenbakiak ere beldurra ematen dio. Bere medikuak (horrela deitzen ahal bazaio batzuetan hutsik dagoen eta bertzeetan hainbat lagunek txandaka betetzen duten postuari) ez dio txandarik eman bihar arte, baina tokitan dago bihar. 15.30etik aitzinera larrialdietara joan daitekeela erran diote, baina ze urrun dauden 15.30ak ere.

15.20 dira eta jada atean dago. Barreanean jendea ikusten duen arren, atezainak larrialdien ordutegia (ez al da kontraesankorra?) oroitarazi dio. 15.21, 15.22, 15.23... Ezin da egia izan erlojuaren orratzak beti abiadura berean doazela.

Erizain irribarretsu batek atea ireki, izena galdetu, eta itxarongelara pasatzeko esan dio. Emozioei buruzko kartela du pareko horman. Emozioek gure osasunean duten garrantzia azaltzen da bertan, gomendio batzuekin batera, baina burua lanbrotua du irakurtzeko. Pixagaleak dago eta komunera sartu da. Handik atera orduko deitu du erizainak medikuarenera. Arropa fosforitodun emakumeak ordenagailuari begira agurtu eta izena galdetu dio. Pazientea kontent jarri da sendagilea euskalduna delako eta ateratzen zaion hizkuntzan azaltzen ahal duelako sentitzen duena.

Pozak guti iraun dio, ordea, hagitx urduri dagoela aitortu dionean hala galde-

tu baitio sendagileak: «Zenbat urte dituzu?». Adina erran dio, nahiko inozente, datu hori zerbaitetarako jakin nahiko zuela pentsatuz, eta kontrako zintzurretik sartu zaio erantzuna: «Adin horrekin emozioak kontrolatzen jakin beharko zenuke».

Kartelen orde, emozioak ikusten eta onartzen dituzten profesionalak eskatuko lituzke, denetariko pazienteak daukela jakin eta bakoitzari behar duena ematen saiatuko direnak eta inongo kasutan ere epaituko ez dutenak. Ordenagailuan hainbertze idatzi beharrean pazienteari begiratu, beregana hurbildu eta, zergatik ez, besarkada estu bat emanen dioten medikuak behar lituzke. •

Pozoia

**Xabier Mikel
ERREKONDO**

Pozoiak beldurra ematen du. Heriotzarekin lotuta bizi dugu, igi-taia nola mehatxu bizia... hil ar-tean, gure bizitza erosoak kondena diezagukeen sustantzia hilkorra bezala.

Pozoiak historia luzea du mundu zaba-lean; alabaina, azken urteetan ekialdetik erasotzen du gogorren. Errusiako oposizio kide, espia-ohi, kazetari eta kritiko asko-ren kontra pozoiarekin burutu erailketen eta erailketa-saiakeren itzalean, Kremlina-ren eskua dago (Abramovich oligarka, Na-valny korrupzioaren aurkako aktibista, Lit-vinenko espia-ohia eta Yúshchenko Ukrainako presidente-ohia dira Novichok eta dioxinarekin pozoitutako azkenak). Le-

nin bera hasi omen zen etsaien kontra po-zoia erabiltzen, atera kontuak.

Pozoiak badu jakintzatik ere. Emakume batzuek naturarekin zuten harremanetik jasotako ezagutza praktikan jarri zuten, eta edabe, ukendu eta pozoiak prestatu, gaixoak sendatzeko. Baina erlijioan oina-rritutako gizarte molde bakarrarentzat arriskutsuak zirelakoan, Elizak eta botere politikoak demonizatu egin zituzten, “Sorgin” izendatu eta sutan erre. Emaku-me izanik ezagutza izatea larrutik pagatu zuten.

Pozoiak, alafede, erabilera ugari ditu, baina onerako ala kalterako izan daiteke.

Pozoia funtsean eragile bat da likido, gas, erdi-solido edo solido moduan

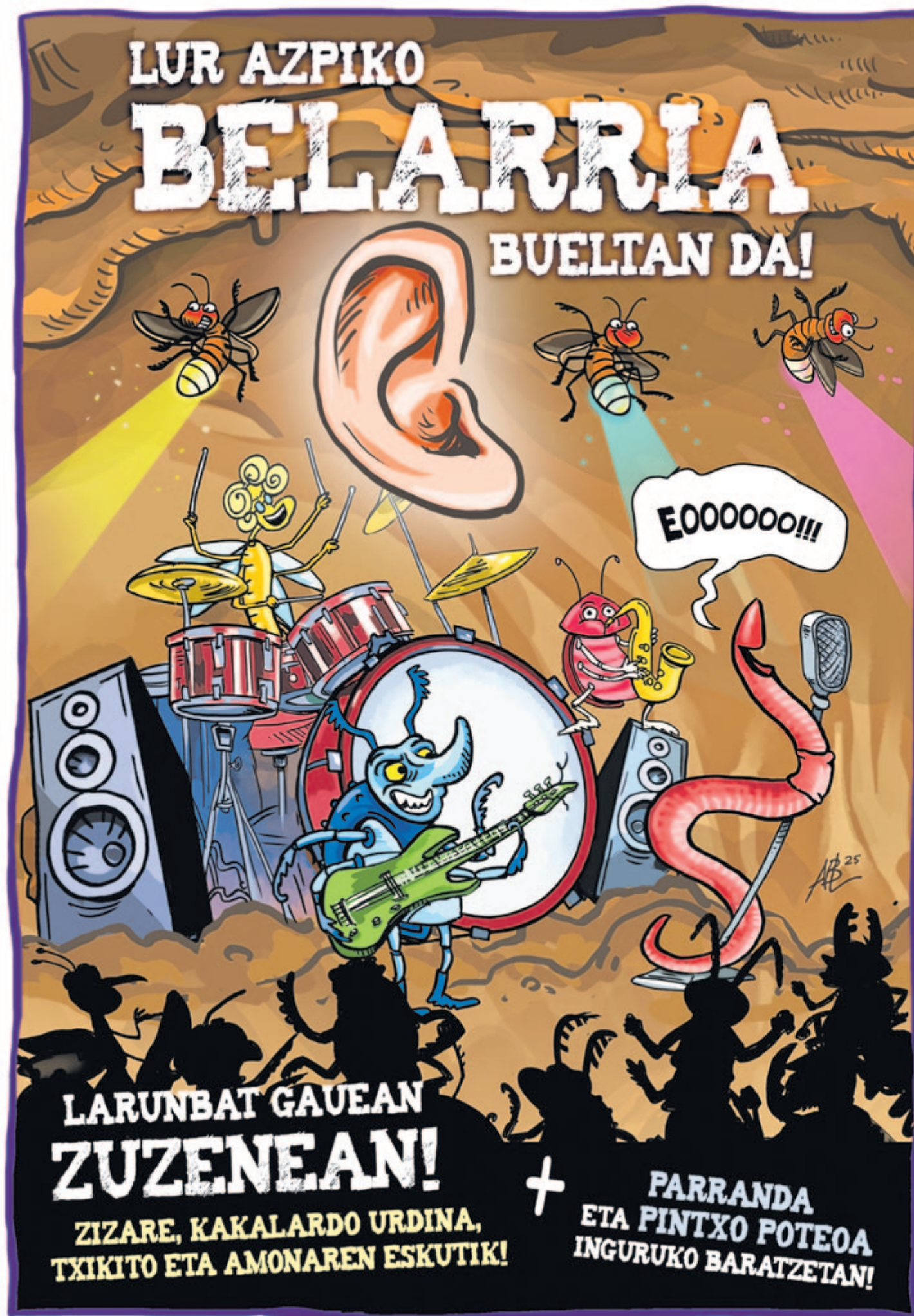
prestatua, baina niri beste molde bate-koa zait interesatzen, bitarteko ele-mentu fisikorik behar ez duena nor-baitengan eragina izateko, mendetasun ia itsua lortzen duena, gi-za-erakarmena helburu duen pozoikognitiboa. Edertasuna, usaina, maita-suna edo sexua dira pozoikognitiboenak, konturatzerako mendetasun eta tximu arteko gurpil eroan gozo lotu zaitzaketenak; behin ezagutuz gero, beti gozatu nahi diren horietakoak, eta faltan ditugunean, amildegira era-maten gaituztenak... Musika eta kirola ere pozoikognitiboenak dira batzuentzat.

Aukera, beraz, zabala da, eta ez dira hain txarrak pozoikognitiboenak. •

Amaia
BALLESTEROS

iRRITZIA:

Josu OZAITA Antropologoa

Itsasoa maitatu eta babestuz

Zoragarria da pasioz bizi den jendea el-karrizketatzea, etxera indar berezi ba-tekin itzultzen naizelako, edota bizi-modu desberdinetan bizitzeko hautuan bakarra ez naizela sentitzen dudalako.

Sekulako euri zaparrada bota du, mardul-mardu-la. Uste nuen bertan behera geratuko zela itsas txangoa, baina pirata onen tankeran, oso animatuta zegoen tripulazioa, eguzkia ezkutatu aurreko momentuan. 14 lagun gaude denera, aniztasuna nagusi: adinekoak, bilobak, bikoteak, jende helduarekin osaturiko kuadrilla... eta ni, antropologoa.

Itsasontzira sartu eta sentsazio berezi bat izan dut, denboran luze iraun duena, ia lehorreratu bi-tartean. Hegaluzetan arrantzan ibilitako egurrezko itsasontzi batean sartu eta itsaso zabalean barnera-tzea gaur egun izan dezakezuen esperientziarik ede-rrenetarikoa da, eta horretarako, ez duzue mundua-ren beste puntara joan behar, nahikoa duzue Pasai San Pedroko portura hurbiltzea. Bertan dago “Ma-ter” (“ama”, latinez), 1990. urtean sorturiko itsason-tzia, 13 urte soilik egin zituen olatuekin dantzan, arrantzan. Antxoak, sardinak, berdelak, txitxarroak, eta, nola ez, hegaluzeak. 2002. urtean arrantzatzeari utzi zion, Europako laguntzak hartara bideratu eta itsas flota transformatu egin zelako: jada egurrezko itsasontziek ez zuten “balio”. Hilobia zen bere desti-noa, baina ameslari kuadrilla batek bere etorkizuna norabidez aldatu eta zeresan handia eman duen eta emango duen proiektu baten gorputz bizi bilakatu zuen: Mater ontzi museo ekoaktiboa.

ITSASONTZIAREN TRIPETATIK ITSASO ZABALERA

Eskailera txikietan behera joan gara eta hegaluzeak pilatzen ziren hozkailua ikusi dugu, orain mahai bi-lakatuta, bizi hura orain beste modu batean erakus-teko. Alboko gelan, literak, marinelen lo tokiak... eta

{gastronomiaren antropologia}

segituan irudikatzen dugu geure bu-rua bizimodu gogor horretan.

Momentu berezia da, ez gaudelako ohituta itsasontziak barnetik ikustera. Normalean, itsaso gainean ikusten di-tugu, portuan. Eta gu, lehorretik so. Oraingoan barrenean gaude, eta emo-zio berezi batek hartu gaitu.

Mater itsasontziak hainbat eskaintza egiten ditu, horien artean, iluntzeetan eguzkiaren sartzea itsasoan ikustea edo itsaslabarrak ikustea. Peter Panen tankeran, Materreko marinela zutabe batera igo eta azalpenak eman ditu bertatik, itsasoa maitatu eta babestuz, bere pasioa bisitariei kutsatuz.

Materrekoek diote itsas kultura, eza-gutzen badugu, maitatu egingo dugu-la. Eta maitatuz gero, defendatu eta ba-bestu. Eta bai, ez dago eztabaidarik. Arrantza posizioetan, isiltasunean, itsaso zabalean begirada galtzea ederra izan da. Olatuak ateratzen ditu itsa-sontziak. Handia da, baina txiki gera-

tzen da itsasoaren handitasunean. Kaioak agertzen dira tarteka. Beraien lurra airea delarik, eta harekin jolastea. Itsasontziari jarraitzen diote, arrainak bertatik ehizatu nahiko balituzte beza-la.

Pixkanaka, brankatik atzeko eserle-kuetara doa jendea, hasierako gogo hu-ra apaltzen ariko balitz bezala. Denbo-rarekin, jendea mareatzen hasi baita.

Hego haize epela nabari da aurpe-gian, brisa moduko batekin nahastuta. Bista erlaxaturik, itsaso soinu eta mo-tor soinu uztartzen dira kontrastean, betiere itsasoaren indarra nabari dela-rik belarrietan xuxurlatzen. Eta sudu-rretik, itsasoaren gatz puntua. Pasaia-tik atera eta, itsaso barrenetik, txiki ikusi dugu Donostia. Kontrara, eguzkia inoiz baino ederrago, ortzi-mugan.

ERO ZORAGARRI HAUEK

Halako proiektuek zentzua ematen diote euskal kulturari, eta baita berta-

Irudian, Izaskun Suberbiola, Mater ontziko patroia. OZAITA

ko arrantza jasangarrian sinesten duen gastronomiari ere. Donibane eta San Pedroko kuadrilla bat elkartu zen, eurek itsasoarekin izan zuten harreman eta kultura hura galtzen ari zena-ren biziminez. Transmisio lan hori egiten hasi ziren, eta amets hartatik, laster ikusi zuten itsasontzi bat behar zutela hausnarketa sortzeko, itsasoa-ren zaintzan, itsas herrian eta arrantza jasangarrian oinarrituta.

Hala, herri museo bizi bilakatu zen, duela hiru hamarkada. Itsas ondarea-ren, bai zentzu naturalean bai kultura-lean, zaintzaren erreferente izatea nahi zuten. «Dibulgazioa noski, baina zaintza hori ere aktibo», ñabardura horretan jartzen du azpimarra Izas-kun Suberbiolak. 20 urterekin hasi zen buru-belarri Materren, eta 45 urte-ekin, ilusio handiagoarekin jarraitzen du itsasoa zaintzen.

Materreko patroia da bera. Ez pa-troia agintari moduan. Patroia, ilusio eta pasioaren garra piztuta manten-tzeko motibatzaile bezala. Oraindik dir-dir egiten diote begiek, itsasora be-giratzear.

HAUSNARKETA ETA EKINTZA HELBURU

Itsasontzia bera da museo. Batzuetan, itsasontziaren historia eta istorioak kontatzen dira, baxurako arrantzaleen bizimodua ulertu eta ezagutzeko. Bes-teetan, itsasoa zaintzeko tailer ekoakti-boak egiten dituzte.

Argizatzen dituen itsas faroa argi dute zein den: erakutsi, hausnartu... baina ekintza praktikoetara bideratu. «Berrikasi», dio. «Ikusten dugu gaur egun gizarteak daukan produkzio eta kontsumo motak porrotera garama-tzala, ez itsasoa soilik, planeta eta giza bizitza baizik. Zoriontasuna bera. Erronka da hori guretzat, eta baikor lan egin nahi dugu, gure esku dagoelako aldaketa horren guztiaren sortzaile iza-tea», laburbildu ditu filosofia eta euren egitekoa.

Mater sarea sortzen ari da: hezkun-tzarekin, herri eragileekin, komer-tzioekin... eta jomugan dute arrantza-leekin aliantza sortu eta itsasoa elkarrekin defendatzea.

Mater itsasontzia bera da museo. Itsas ondarearen museo bizia da, hain justu. Gari GARAIALDE | FOKU

ARRANTZA GUZTIAK EZ DIRA BERDINAK

Euren jardunaren hasiera haietan, errezelo begiekin tratatzen zituzten arrantzaleek Materreko ameslariak. Baina denborarekin, urteak igaro aha-la, barku berean doazela sentitu dute hainbat arrantzalek ere. «Itsasoa ongi ez badago, arrantza ere ez. Gizarte be-zala ere ez gaude ongi, natura ez dugu-lako ondo tratatzen», argitzen du.

Ez ditu makro erantzunak bilatzen. Aldaketa txikietan sinesten dute, nor-

Materrekoek diote itsas kultura, ezagutzen badugu, maitatu egingo dugula. Eta maitatuz gero, defendatu eta babestu. Eta bai, ez dago eztabaidarik

«Ikusten dugu gaur egun gizarteak daukan produkzio eta kontsumo motak porrotera garamatzala, ez itsasoa soilik, planeta eta giza bizitza baizik. Zoriontasuna bera»

berak egindako egunerokotasuneko keinu txikie-tan, zeinak handi bilakatzen diren, denak elkarre-kin eginda. Ekoaktibitateak egin eta ekopatrui-lak sortzen dituzte, pauso txiki horiek maila kolekti-boan garatzeko. «Ingurunea ondo behatu, berare-kin dugun harreman horretan sortzen dugun in-paktua ezagutu, eta ekintzetara bideratu gure hausnarketa eta ondorioak», komentatzen du. Hez-kuntzan, adibidez, antxoa tailerrak egiten dituzte: «Goazen antxoak garbitzera, nola egiten den ikus-tera... Produktua baloratu egiten da horrela, eta ja-kintza ez da galtzen. Hala, seguru ez duzula inoiz esango antxoak garestia direla», jarri du adibide-tzat.

Zazpi langile ari dira Mater itsasontzian gaur egun, urte askoan Izaskun bakarrik aritu bada ere. Pixkanaka, jendea eta erakundeak batu dira, eta le-gitimitatea lortu dute, mundu hobe baten ametsa errealitate bilakatzeko lan handia egiten dutelako.

Pasai San Pedroko portura joaten bazarete, han topatuko duzue Mater itsasontzia, ortzadarrezko irribarre batekin. Berarekin itsasoratuko zarete, eta jada ez da ezer berdina izango: itsasoa maitatu eta babesten hasiko zarete momentu horretatik aurrera.

Naiara AGINAKO BENGEOA

Donostiako Informatika Fakultateko irakasle eta ikertzailea, UPV/EHU

Adimen Artifizialaren erabakiak ulertzen

Adimen Artifiziala (AA) gure bizitzaren parte bihurtu da azken urteetan. Hainbat sektoretan bere erabilera azkar hazten ari da, hala nola osasungintzan, finantzetan, garraioan, fabrikazioan eta entretenimenduan. AAren erabilera gero eta handiagoa izan arren, honek hartzen dituen erabakiak edo ematen dituen emaitzak azaltzea gehienetan ez da posible. Baina ez pentsatu erabaki horiek ulertzeko gaitasun eza soilik erabiltzaileena dela, AAren ereduak garatzen eta merkaturatzen dituztenek ere ez dute erabaki horiek interpretatzeko modurik.

AAko sistemek, bere entrenamendurako eskuragarri dituzten milioika datuetatik abiatuta, ikasitako algoritmoak erabiltzen dituzte, gizakiak esplizituki programatutako algoritmoak erabili beharrean. Algoritmo horien eraikitze prozesu horretan, AAren ereduak datuen arteko elkarrekintza berriak aurkitu ditzakete eta erabakiak hartu eraikitako eredu konplexu horietan oinarrituta. Egoera horietan, sistemek erabaki jakin batzuk zergatik hartu dituzten ez da argi egoten, eta ondorioz, sortzen den «kutxa beltzaren» (*black-box* ingelesez) efektuak AAko sistemekiko konfiantza okerra edo gehiegizko menpekotasuna ekar lezake, eta biek pertsonengan ondorio kaltegarriak dituzte.

Gaur egungo gizartean, erabiltzaileek teknologia jakin baten azpian zer da goen ulertzea beharrezkoa ez dela argudiatu dezakete batzuek. Adibidez, gutako zenbatek dakigu nola funtzionatzen duen egunero gidatzen dugun kotxeko motorrak? Edota nola lortzen duen hozkailuak tenperatura baxu mantentzea?

Adibide horietan erabiltzen den teknologia eta AAren teknologiaren artean, bi dira azpimarratu beharreko aldeak,

ordea. Batetik, AAren ereduak erabakiak modu automatikoan hartzeko edo hartzen laguntzeko erabiltzen dira. Bestetik, kotxeko adibidera bueltatuz, mekanikoak sakonki ezagutzen du gure motorrak nola funtzionatzen duen; AAko ingeniariak, berriz, ez dakite zehazki zer gertatzen ari den eredu konplexu erraldoi horien barruan.

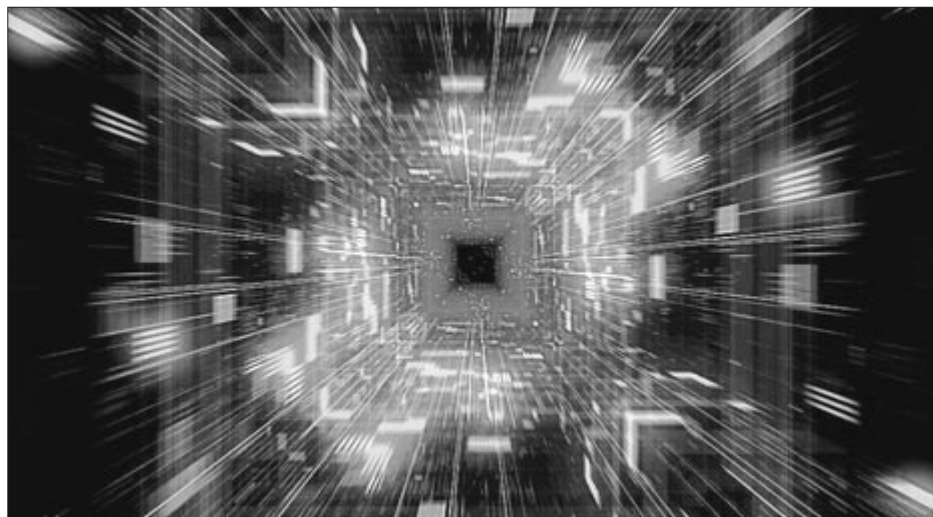
Noski, eredu hauen erabileraren araberak, hartzen diren erabakien ondorioak ere kalte desberdinak eragin ditzake. Adibideetara bueltatuz, AAko sistema batek entzungo dugun hurrengo abestia gomendatzen badigu, hartutako erabakia bata edo bestea izateak ez du ondorio larririk izango gudan, asko jota zure bizitzako minutu batzuk igaroko ditugu benetan gustuko ez dugun abesti bat entzuten. Berriz, AAren teknologia hori gure sendagileak erabiliko balu ebakuntza egin behar dugun edo ez erabakitzeko, hartutako erabakiak ondorio zuzenagoak edukiko lituzke gudan.

Opakutasun horrek, erabakiak ulertzeko zailagoak egiteaz gain, gizarteari era isil eta ezkutuan eragingo lioke; esaterako, AAko sisteman dauden ga-beziek alborapena, zehaztugabetasuna eta haluzinazioak ezkuta ditzakete. Da-

tuetatik ikasitako algoritmoek norbakoentzat potentzialki diskriminatzailerak edo kaltegarriak diren emaitzak eman ditzakete.

Horregatik, azken urteetan Adimen Artifizial Azalgarriaren (XAI) kontzeptua jaio da AAko sistemek azalpen argiak eta ulergarriak emateko helburuarekin. Soluzio hauek «kutxa beltzaren» efektua desagerrarazi eta gizakiontzat AAren erabakiak hartzeko prozesuen mekanismoa ulertzeko erremintak eskaintzen dizkigute. Idealki, XAIk sistemen ikasketa prozesuak azaltzeko gaitasuna barneratu beharko luke; bere iraganeko ekintzak, martxan dauden prozesuak eta hurrengo urratsak azaldu; eta garrantzitsua den informazioa ezagutzera eman.

Etorkizunean, XAI teknologiari esker, AAko sistemen gaitasun teknikoak soilik begiratu beharrean, giza eskubideak defendatzeko gizateriak duen erantzukizun kolektiboa, etika eta ardura ere kontuan izango dituzten soluzioak garatuko dira. Hala ere, gogoratu gizakion ardura dela aurreko baloreetan oinarritutako gizarte batean bizitzea, eta ez Adimen Artifizialarena.

AAko ingeniariak ez dakite zehazki zer gertatzen den eredu konplexu horien barruan. GETTY IMAGES

BEHATXUL[📷]TIK

Juantxo EGAÑA

EULALIA ABAITUA ALLENDE-SALAZAR. BILBOKO EUSKAL MUSEOA.

GAZTAINA SALTZAILEA, 1905EAN BEGOÑAN

Gaztaina erreten salmenta eguneroko eszena izan da betidanik Euskal Herriko herri eta hirietako kaleetan. Gaztaina, sasoiko produktua, udazkenean biltzen da eta negua amaitu arte kontsumitzen da. Hotzaren hasiera markatzen duen urtaroko negozioa da haren salmenta. Bilbon, batez ere emakumeak ziren, ikatzezko suontziekin eta egunkari-paperezko kukurutxoekin, jende asko biltzen zen lekuetan jartzen zirenak, hala nola Areatzan, merkatuan, Alde Zaharrean eta inguruetan, non merkataritza ibiltaria ohikoa zen. Gaztainen eta saltzaileen kea eta usaina neguko paisaiaren parte ziren. Eulalia Abaitua Allende-Salazarrek 1905ean Begoñan hartutako irudi honetan, gaztaina saltzaile bat ikusten da ganadu feria batean. Bere ondoan, zuhaitz baten azpian, gaztainentzako zeramikazko txigorgailu bat agertzen da.

Adimen Artifizial Generatiboa

ARRISKUAK · ERRONKAK · AUKERAK

IA generatiboak dakartzan arrisku, erronka eta aukerek tresnak garatzea eta euskal gizarteak eta gure kulturak bizirik irauteko eta garatzeko dituzten baliabideak indartzea eskatzen dute. Fenomeno globala da, baina gure herritarrei zuzenean eragingo die. Printzipio argi eta zintzoekin, teknologia disruptibo honek eskaintzen dituen aukerak baliatu nahi ditugu; aldaketa handiak ekarriko ditu derrigorrez, eta, horregatik, giza balioetan eta interesetan oinarrituta lagundu eta gidatu behar da.

Kazetaritzatik, gure konpromisoa da desinformazioari aurre egitea, trappak agerian uztea eta bidegabekeriak salatzea, bereziki kalteberak diren kolektiboetara berezia eskainiz: gazteak, adinekoak, emakumeak eta LGTBI pertsonak, sarritan generoarekin lotutako gezurren, indarkeria matxistaren ukapenaren edo diskurtso homofoboaren jomugan baitaude. Guzti hori, ikuspegi humano eta euskal ikuspegitik, gure gizartearen informazio-manipulaziotik babesteko eta pertsona guztien eskubideak eta duintasuna defendatzeko borondate irmoarekin.

Sartu kanalera

GARA

